

Çin Devletinin Gerçek Yüzü

Siyaset • Ekonomi • İnsan hakları • Toplumsal yapı

F. Levent Şensever

Enternasyonal Sosyalizm

Çin devletinin gerçek yüzü

**Çin devletinin gerçek yüzü:
Siyaset, Ekonomi, İnsan
Hakları ve Toplumsal Yapı**

F. Levent Şensever

Enternasyonal Sosyalizm

Yazar hakkında

F. Levent Şensever, *Enternasyonal Sosyalizm dergisi yazarlarından*dır. Metis Yayınları tarafından yayınlanmış *Dünya Sosyal Forumu: Aşağıdan Küreselleşme Hareketi ve Küresel Direniş* adlı kitabın yazarıdır. Çeşitli dergilerde çok sayıda makalesi yayınlanmıştır.

Bu kitap, yazarın Enternasyonal Sosyalizm dergisinin 10'uncu sayısında yayınlanan makalesinin genişletilmiş ve güncellenmiş halidir.

Bu bir **Enternasyonal Sosyalizm** yayınıdır.

Ağustos 2022 | Ücretsizdir, parayla satılmaz.

Sahibi: Z Yayıncılık ve Tanıtım Hizmetleri Ltd. Şti. adına Ozan Tekin

Adres: Söğütlüçeşme Caddesi, Kalem Sok. Arif Bey İşhanı, No:11, Kadıköy - İstanbul

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Meltem Oral

Editörler: Atilla Dirim, Can Irmak Özınanır, Canan Şahin, Gül Dönmez, Faruk Sevim, Şenol Karakaş, Tuna Emren

Baskı: Dijital kitap

Tel: 0507-860 8362

© **F. Levent Şensever**. İlgili yazar ve yazıya referans verilmelidir. Bunu herhangi makul bir şekilde yapabilirsiniz, ancak lisans sahibinin sizi veya kullanımınızı onayladığını gösteren herhangi bir şekilde yapamazsınız. Bu kitap içeriği ticari amaçlarla kullanılamaz. Lisansla ilgili ayrıntılı bilgi için [tıklayın](#).

Kapak fotoğrafları:

Üst sol: Hong Kong'da Ceza İşler Mevzuatında Kaçak Suçlular ve Karşılıklı Adli Yardımlaşma (Değişiklik) Yasa Tasarısını protesto eylemi, 2019.

Lisans: Bu görsel, [Creative Commons Atıf 2.0 Genel lisansı](#) ile lisanslanmıştır.

Üst sağ: 12'inci Ulusal Halk Kongresi'nin Birinci Oturumu.

Lisans: Bu görsel, Amerika'nın Sesi tarafından sağlanmış olup, telif hakkına tabii değildir (public domain). Lisans hakkında bilgi için [tıklayın](#).

Alt sol: "Tank Adam" lakaplı bir protestocu, 1989'daki Tiananmen Meydanı protestoları sırasında bir tank grubunun ilerlemesini engelliyor.

Lisans: Associated Press tarafından yayımlandı, orijinal olarak Jeff Widener tarafından fotoğraflandı. Lisansa tabi olabilir, bu konuda bilgimiz yok. Bu yayında ticari bir amaç olmadan kullanılmıştır.

Alt sağ: Mao Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan ediyor.

Lisans: Bu görsel, [Creative Commons Atıf-Benzer Paylaşım 4.0 Uluslararası lisansı](#) ile lisanslanmıştır

Mazlum
Uygur
halkının
özgürlüğüne...

İçindekiler

Giriş - 10

Çin rejiminin karakteristik özellikleri - 14

Çin Komünist Partisi'nin yapısı ve rolü - 17

Reformlar ve özelleştirmeler - 20

ÇKP kadrolarının yolsuzlukları - 24

Xi'nin yükselişi ve politik vizyonu - 27

Çin ekonomisinin dinamikleri ve sorunları - 34

Konut balonu ve sektörde yaşanan sorunlar - 40

Yurtiçi borçlar ve bankacılık sektöründe yaşanan sorunlar - 43

Covid-19: "Sıfır tolerans" politikası - 46

Ekonomik bir silah olarak dış krediler - 49

Toplumsal sorunlar - 52

Gelir eşitsizliği - 52

İstihdam açığı ve yaşlanan nüfus sorunu - 55

Ucuz işgücü - 57

Sosyal güvence sorunları - 59

Çalışma yaşamı ve toplumsal mücadeleler - 60

'Çin modelinin' vahşi yüzü - 62

Hukou Kayıt Sistemi - 63

Sosyal Kredi Sistemi - 66

Etnik temizlik, asimilasyon ve toplama kampları - 68

Notlar - 70

Giriş

Günümüzde çeşitli ülkelerin oluşturduğu ittifaklar arasında, küresel egemenliği ele geçirmek üzere acımasız bir rekabet söz konusu ve bu mücadelede üstünlük için askeri seçenekler ve insanlığa karşı işlenen suçlar da dahil, her türlü girişim meşru görülüyor.

Küresel hegemonya mücadelesinde ABD'nin en büyük rakibi konumundaki Çin'in egemen sınıfı, iktidarını korumak üzere emekçiler, azınlıklar ve muhaliflere yönelik gerçekleştirdiği zulümleriyle eli kanlı bir diktatörlük. 'Kültür Devrimi' sırasında milyonlarca insanın açlığa ve sefaletle mahkum edilmesi, kadınları kürtaja zorlayan kanlı "tek çocuk" politikası, Tiananmen katliamı, Tibet'in kanlı işgali, Doğu Türkistan'da (Sincan) Uygurlara yönelik etnik temizlik ve Hong Kong'da gerçekleşen demokrasi ve insan haklarını ihlalleri... Çin Halk Cumhuriyeti'nin milyonlarca insana karşı işlediği suçlardan sadece birkaçı.

Bu eli kanlı iki güç, günümüzde uzun süreli küresel bir hegemonya mücadelesine girişmiş durumdadır. Birçok uzman bu durumu yeni bir 'Soğuk Savaş' dönemi olarak tanımlıyor. Söz konusu hegemonya mücadelesi sert bir ekonomik rekabetin yanı sıra, ciddi bir silahlanma yarışı ve askeri harcamalarda muazzam bir artışı da beraberinde getiriyor.

Bu kapışmada Çin'in eli her geçen gün daha güçleniyor. Çin ekonomisi,

Dünya Ticaret Örgütüne katıldığı 2001 yılından bu yana yaklaşık yüzde 1200'den fazla bir oranda büyüme kaydederken, 2010 yılında Japonya'yı geçti ve 2021 yılı itibariyle 17,7 trilyon dolar düzeyindeki gayri safi yurtiçi hasılasıyla (dünya toplam GSYH'nin yaklaşık yüzde 18,3'ü) ABD'nin ardından dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumuna geldi.¹ İthal mallar bakımından dünyanın ikinci ve dışsatım bakımından birinci konumunda olan ülke, dünya toplam otomotiv ve ticari gemi üretiminde üçte birlik, mobil telefonlarda yüzde 40'lık, televizyonlarda yüzde 70'lik ve ticari gemi konteynerlerinde yüzde 96'lık bir paya sahip.² Bir rapora göre, Çin'in 2030 yılında ABD ekonomisini yakalaması öngörülüyor. 2020 fiyatları üzerinden yapılan hesaplama göre, ABD'nin ulusal geliri 2030 yılı itibariyle 29,26 trilyon dolar olurken, Çin'in ulusal gelirin 29,67 trilyon dolara ulaşması bekleniyor.³

Çin'in dünya sahnesindeki yükselişi, Çinli liderlerin küresel vizyonuna da yansıyor. 2012 yılında liderliğe yükselen Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Xi Jinping'in vizyonuna göre, birleşik ve eski gücüne kavuşacak olan Çin⁴ ABD'yle boy ölçüşebilecek ve hatta onu geçecek bir güce erişecek. Çin, günümüzde kendi bölgesinde şimdiden ezici bir üstünlüğü ele geçirmiş ve Doğu Çin Denizi ile Güney Çin Denizi'nde komşularıyla tartışmalı alanlardaki hakimiyetini pekiştirmiş durumda. Çin'in son yıllardaki yükselişi sadece bölgesel kazanımlarla sınırlı değil; tıpkı 20'nci yüzyılın başında Batılı emperyalist ülkelerin küresel hegemonyalarını pekiştirmelerine benzer bir şekilde, dünyanın dört bir köşesindeki demiryolları ve limanlar gibi altyapı yatırımları ve sağladığı krediler sayesinde küresel bir nüfuz da edinmiş durumda.

Çin'in küresel liderliğe yükselmeye yönelik bu agresif çabası, Xi'nin, başta ABD olmak üzere, Batılı emperyalist devletlerin ulusal sermayelerinin çıkarlarını ve hakimiyetini dayatan politikaların ve bu politikaları pekiştiren NATO, IMF, Dünya Ticaret Örgütü ve benzeri uluslararası kurumlar, normlar ve değerlerin yerine, Çin Komünist Partisi'nin tüm siyaset alanı, sermaye birikim süreçleri ve toplumsal ilişkileri kontrolü altında tutan farklı bir güç eksenini oluşturma vizyonuyla ilgili.

Bu kitap, Çin konusunda bir yandan yukarıda değinilen başlıklara ilişkin

derinlemesine analizlerde bulunurken, ülkenin ekonomisi, siyasi yapısı ve toplumsal sorunlarına ilişkin kamuoyunda az bilinen önemli birçok yönünü ele alarak, konuyla ilgili tartışmalara farklı bir perspektifle yaklaşıyor.

Çin rejiminin karakteristik özellikleri

Çin'in siyasi ve ekonomik sisteminin karakteristik özellikleri ekonomistler ve siyaset bilimciler arasında uzun bir zamandır tartışılan ve üzerinde pek anlaşma sağlanamayan bir konu.

Bu tartışmada kafaları karıştıran nokta, ülke ekonomisinin önemli bir bölümünde özel sektör oyuncularını ve yabancı sermaye iştiraklerinin payını söz konusuysen, otokratik bir rejime sahip olması. Bu durumu dikkate alan birçok analist, Çin ekonomisini Batılı ülkelerin kapitalist sistemlerinden ayırt etmek üzere, “Çin'in karakteristik özelliklerini barındıran kapitalizm,” “parti-devleti kapitalizmi,” “devlet kapitalizmi” veya “sosyalist piyasa ekonomisi” gibi türetilen bir dizi kavramla açıklama çabası içinde.

Çin'in bir yandan küresel kapitalist sisteme entegre olmuşken, aynı zamanda otokratik bir rejime sahip olmasının kafaları karıştırıyor olması, Batı'daki hakim anlayışın kapitalizmi ve serbest piyasa ekonomisini özgürlükçü bir seçenek ve burjuva demokrasisini de liberal bir rejim olarak tanımlarken, merkezi hükümetlerin üretim ve ekonomik süreçleri belirlediği veya kontrol ettiği sistemleri ise ‘otokratik’ olarak görmesinden kaynaklanıyor.⁵

Oysa ne merkezi hükümetin ekonomiye müdahalesi ne de hükümetlerin otoriter karakteri, tek başına kapitalizmin karakteri bakımından belirleyici bir unsur. Nitekim, II. Dünya Savaşı sırasında kapitalist devletlerin büyük bir kısmının ekonomilerinin dümeninde merkezi devlet vardı. Savaş öncesi ve süresince devletler silahlanmaya muazzam kaynak ayırırken, devletin ulusal ekonomilere müdahalesi görülmemiş düzeylere çıktı. Bu dönemde, ABD ekonomisinde arz ve talep serbest piyasa mekanizmasını belirlemediği gibi, aksine merkezi planlama devreye sokularak, kaynakların tümünün tahsisi savaş ekonomisine tabi kılındı. Ama bu durum, söz konusu dönemde ülke ekonomisinin karakteristik özelliğinin kapitalist bir nitelik taşımadığı anlamına gelmediği gibi, devletin sermayenin çıkarlarının hizmetinde olması gerçeğini de değiştirmede. Zira aslında dünya savaşı, farklı ulusal sermaye bloklarının küresel hegemonya mücadelesinin bir sonucuydu. Aynı şekilde, 20'nci yüzyılda İspanya, İtalya ve Almanya'da ortaya çıkan faşist devletlerin siyasi, ekonomik ve toplumsal tüm süreçleri kontrol altında tutan 'otokratik' karakteri, bu ülkelerin ulusal ekonomilerinin kapitalist olması olgusunu değiştirmede.

Çin'in rejiminin karakteri üzerine yapılan bu tartışmalarda öne çıkan "Devlet kapitalizmi" kavramı, ilk olarak işçilerin sosyal bir devrimle iktidarı ele geçirmesinin ardından kurulan Sovyetler Birliği'ndeki rejimin 1920'li ve 1930'lu yıllardaki karakterinin, Karl Marx, Friedrich Engels, Troçki ve Lenin gibi Marksist öğretinin önderlerinin tanımladığı şekilde bir işçi devletinin iktidarıyla benzerliğinin olmaması üzerine başladı. Marksistler, işçilerin iktidarda olduğu sosyalist bir devleti, temel olarak temsili bir demokrasi yerine doğrudan demokrasinin işlediği, gelişmiş üretici güçlere sahip ve üretim araçlarının kolektif olarak doğrudan üreticiler tarafından denetlendiği, sermaye sınıfı ve bürokrasinin ortadan kalktığı sınıfsız bir devlet olarak tasavvur etmişlerdi. Stalin ve ardından gelen dönemdeki Sovyetler Birliği'nde sosyalist bir devleti oluşturan bu temel unsurlar olmadığı gibi, iktidar, Komünist Partisi'ni ele geçirmiş ve üretim süreçlerinden kopuk asalak bürokratik bir sınıfın denetimindeydi.

Modern Çin'in Sovyetler Birliği'nden temel farkı, uluslararası küresel 'liberal' sisteme entegre oluşu ve ekonomisinin çok daha gelişmiş olması olarak özetlenebilir. Bununla birlikte, Çin'de işçi sınıfının iktidarından

söz etmek mümkün değil. Parti bürokrasisi zaman zaman Marksist söyleme başvuruyor, ancak partinin politikalarının ideolojik dayanağı Marksizm'den ziyade, popülizm ve katı bir milliyetçilik olarak özetlenebilir. Parti, Marksizm referanslarına çoğu kez pragmatik nedenlerle, özellikle de Çin'deki hakim konumda olan Han etnik grubunun egemenliğini pekiştirmek ve parti aracılığıyla egemen konumdaki bürokratik sınıfın çıkarlarını koruyan politikaları meşrulaştırmak üzere başvuruyor. Çin devletinin karakterini belirleyen en temel unsur ise ülkenin küresel düzeyde diğer ulus-devletlerin sermaye bloklarıyla içine girdiği rekabetçi ekonomik, siyasi ve askeri politikalar.

Çin Komünist Partisi'nin yapısı

1 Temmuz 1921 yılında Şanghai'da kurulan Çin Komünist Partisi (ÇKP), Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucu partisidir. ÇKP, 1 Ekim 1949 yılından bu yana Çin Halk Cumhuriyeti'nde iktidarda ve günümüzde ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 7'si düzeyinde, 95 milyon üyeye sahip. Parti, modern tarihin en uzun süre iktidarda kalan partilerinin başında geliyor. Sovyetler Birliği'nde Komünist Partisi 74 yıl iktidarda kalmıştı. Meksika'da Kurumsal Devrimci Parti 71 yılın ardından iktidarı kaybetti. İktidarda geçirdiği 73 yıl ile ÇKP, Kuzey Kore'de yaklaşık 77 yıldır iktidarda olan Kore İşçi Partisi'nin ardından, günümüzde halen kesintisiz bir şekilde iktidarını sürdüren ve en uzun süre iktidarda kalan partiler arasında ikinci sırada yer alıyor.

Partinin 'öncü' rolü ülke anayasasında yer alıyor. Parti, ekonomiden siyasete, kolluk kuvvetlerinden orduya, medyadan toplumsal yaşama kadar yaşamın her alanını mutlak şekilde denetimi altında tutuyor. Ulusal ekonomi, 'devlet kapitalizmi' rejimi üzerine yükselirken, ÇKP, ekonominin sermaye birikim süreçlerinin bütününe kontrol ediyor.

Parti, en tepede devlet başkanı Xi ve Politbüro olmak üzere piramit şeklinde bir örgütlenme modeline sahip. Her beş yılda bir parti ve ülke yöneticilerinin seçildiği ve ulusal meselelere dair uzun vadeli kararların alındığı Ulusal Halk Kongresi düzenlenmesine rağmen, gerçekte tüm kararlar partinin üst düzey elit kadroları tarafından kararlaştırılıyor ve Kongre sadece alınan kararları sorgulamasız onaylayan bir işleve sahip.

Xi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra doğan ve parti bürokrasisinin elit kadroları arasından liderliğe yükselen ilk politikacı oldu. Yerel parti örgütleri kendilerinin üstündeki organları seçerken, seçimler piramidin en altından en üstüne doğru hiyerarşik bir şekilde, partinin merkez liderliğinin seçimine kadar zincirleme olarak ilerliyor. Ancak, seçilecek adaylar aslında liderlik tarafından belirleniyor ve partide asıl güç parti ve devlet başkanlarıyla birlikte Politbüro'nun elinde. Politbüro üyeleri ise sözde Merkez Komitesi tarafından seçiliyor, ancak konunun uzmanları, aslında pratikte hem Politbüro'nun hem de Politbüro'nun Daimi Komitesi'nin yeni üyelerinin, mevcut Politbüro ve emekli olmuş,

seçkin Daimi Komitesi'nin üyeleri tarafından bir dizi müzakere yoluyla seçildiğine işaret ediyor.

Bu kitap yazılırken bir sonra gerçekleşecek olan 20'nci Parti Kongresi'nin tarihi henüz netleşmemiştir. Yapılan resmi açıklamaya göre, kongre 2022 yılının son çeyreğinde gerçekleşecek. 2017 yılında gerçekleşen 19'uncu Parti Kongresi'nde ülkeyi beş yıllık süreyle yönetecek olan toplam 204 parti üyesi seçildi. Seçilen bu parti liderleri arasında generallerden ülkenin en büyük kamu işletmelerinin üst düzey yöneticilerine kadar geniş bir yelpazeden üyeler bulunuyordu.

Parti organları arasında, 7 ile 9 kişi arasında üyeden oluşan Daimi Komite, haftalık olarak toplanıp, önemli tüm kararları onaylıyor. Merkez Komitesi 200 veya üzeri üyeye sahip oluyor. 20 veya üzeri kişiden oluşan Politbüro, devlet başkanı, başbakan, yasama organlarının liderleri, ülkenin en önemli bölgelerinin yerel örgüt liderleri ve Merkezi Askeri Komisyon'un (MAK) üniformalı üyeleri gibi, partinin en üst lider kadrolarından oluşuyor. Çin Savunma Bakanı Wei Fenghe, Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun (HKO) bir generali ve aynı zamanda Komünist Partisi'nin MAK üyesi. Xi de devlet başkanı olmasının yanı sıra, bu komisyonun da başkanı. Bunun yanı sıra bir yandan da ÇKP'nin Genel Sekreteri ve aynı zamanda ABD'deki uygulamada olduğu gibi, ordunun 'Baş Komutanı' konumunda.⁶

Parti üst düzey yöneticileri arasında çok az sayıda kadın ve etnik azınlık üyesi bulunuyor. Bugüne kadar Daimi Komite'ye seçilen hiçbir kadın veya ülkenin resmen tanınan 55 azınlık grubundan bir üye olmadı. Kadınlar, ülke nüfusunun yüzde 49'unu ve parti üyelerinin yüzde 20'sini oluşturmalarına rağmen, 2017'de gerçekleştirilen son kongrede seçilen Merkez Komitesi üyelerinin ancak yüzde 5'i kadınlardan oluşuyordu.⁷

Çin'de parti ve ordu iç içe girmiş durumda. 1927 yılında kurulan Çin ordusu, 2,03 milyon aktif ve 510 bin yedek personeliyle dünyanın en büyük ordusu. Çinli liderler, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte partinin iktidarını güçlendirmek üzere ordunun denetimine daha fazla sarıldı. 2015 yılında yayımlanan bir ordu yayınında, "Sovyetler Birliği, partinin ordunun denetimini elinden kaçırdığı için yıkıldı," yazıyordu.

19'uncu Parti Kongresi'nde, askeri konularda en üst düzey karar mercii olan MAK'ye ilişkin dramatik değişiklikler gerçekleşti. Aslında atılan bu adım, Xi'nin 2012 yılında gerçekleşen 18'inci Parti Kongresi'nin hemen ardından başlatılan girişimlerin bir sonucu oldu. Bu kongrede MAK'nin başkanlığına seçilen Xi, kongrenin bitişinin hemen 4 gün ardından gerçekleşen komite toplantısında askeri liderlere HKO'nun, "partinin silahlı kuvvetler üzerindeki mutlak liderliğine şaşmaz bir şekilde bağlı kalması" gerektiğini hatırlattı. Ardından orduya, "ulusal güvenlik ve egemenliğin korunması ve muharebe yeteneklerinin artırılması da dahil olmak üzere, askeri müdahalelere ilişkin görevlerini kararlılıkla tamamlama" talimatı verdi.⁸

Reformlar ve özelleştirmeler

Çin Komünist Partisi'nin rejimi ele geçirdiği 1949 yılı ile 1978'de başlatılan 'Açılım ve Reform' süreci arasında geçen 29 yıllık dönemde, partinin denetimi altında olan kamu işletmeleri ekonominin yegâne aktörleriydi. 1970'li yılların sonunda İngiltere'de iktidara gelen Thatcher'ın başlattığı geniş ölçekli özelleştirmeler ve ardından tüm dünyada hakim duruma gelen *Neoliberal* ekonomi politikaları, küresel düzeyde kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) özelleştirilmesini yaygınlaştırdı. Çin de bu akıma uyarak, bir yandan aşamalı bir şekilde özel mülkiyete izin verirken, öte yandan kamu kurumlarını özelleştirmeye başladı. Bu reformların sonucunda, özellikle özelleştirmelerin hız kazandığı 1994 yılı ve ardından gelen dönemde kamu mülkiyetindeki çok sayıda işletme özelleştirildi.

O dönemde Çin'de gerçekleşen özelleştirmeler, insanlık tarihinin en büyük özelleştirme programı oldu. Geçtiğimiz yüzyılın sonlarında dünya çapında gerçekleşen özelleştirmelerden elde edilen toplam gelir yaklaşık 800 milyar dolar olarak hesaplanırken, aynı dönemde Çin'de gerçekleştirilen özelleştirmelerden elde edilen toplam gelirin, temkinli tahminlere göre 700 milyar dolar düzeyinde olduğu tahmin ediliyor.⁹

1990'ların ortalarından itibaren Çin, kötü performans gösteren KİT'lerin hisselerini özel sermaye sahipleri ve yabancılara satarak, bu kurumları güçlendirmeye başladı. Bu arada, KİT'lerin birleştirilmesi ve düzenlenmesine ilişkin yetkiler merkezi yönetimden alınarak, yerel yönetimlere dağıtıldı. Ekonomik dönüşümü hızlandırmak ve kolaylaştırmak için yerel yönetimlerin KİT'leri özelleştirmeleri teşvik edildi. Zarar etmekte olan KİT'ler ve bunun yerel yönetimler üzerinde oluşturduğu artan ağır mali yükler, 1990'ların sonlarında büyük ölçekli özelleştirmelerin hızını artırdı. Yapılan bir araştırmaya göre, yerel KİT'lerin yaklaşık yüzde 80'i 2009 yılına kadar özelleştirilmişti. Uygulanan bu yeniden yapılanma reformunun sloganı, "büyükleri kapmak ve küçükü bırakmak" idi. "Büyükleri yakalamak" için büyük ve önemli KİT'ler şirketleştirildi ve konsolide edildi; "küçük olanı bırakmak" için ise küçük ve zarar eden KİT'lerin çoğu özelleştirildi.¹⁰

Bu dönemde zarar eden KİT'lerin özelleştirmeleri veya yeniden yapılandırma çabaları nedeniyle genellikle toplu işten çıkarmalar söz konusuydu. 1997 ve 2002 yılları arasında yeniden yapılanma politikaları sonucu 27 milyondan fazla KİT çalışanı işini kaybetti. 1997 yılı itibariyle KİT'lerin toplam istihdamının yaklaşık yüzde 27'si işten çıkarıldı.¹¹

Bu süreçte, sanayi sektöründeki büyük ölçekli kamu işletmelerinin sayısı 1995 yılındaki 118 binden, 2004 yılı itibariyle 24.961'e gerilerken, kamu işletmelerinin sektördeki toplam faal şirket sayısına oranı 2016 yılı itibariyle yüzde 5'e geriledi. Aynı süre içinde kamu işletmelerinin sektörün toplam istihdamı içindeki payı da yüzde 27,2'den yüzde 18,2'ye düştü. Buna paralel, kamu işletmelerinin toplam gelirlerinin ulusal gelir içindeki payı yüzde 30'a gerilerken, özel mülkiyet işletmelerinin payı yaklaşık yüzde 70'e yükseldi.¹² Buna rağmen, 2014 yılı itibariyle ülkedeki sermaye şirketlerinin toplam iştirak paylarının yüzde 60'ına yakın bir kısmına kamu işletmeleri sahipken, yüzde 30'u yurtiçindeki özel sermaye sahiplerine ve yüzde 10'u ise yabancı sermaye şirketlerine aitti.¹³ Bir başka veriye göre, 2018 yılı itibariyle KİT'ler Çin'de hala toplam endüstriyel çıktının yüzde 27'sini ve toplam kentsel istihdamın yüzde 13,2'sini karılıyordu.¹⁴

Söz konusu muazzam özelleştirme sürecine rağmen, Çin'de devletin ekonomiye katılımı son derece güçlü olmayı sürdürdü. Diğer gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında Çin'de kamu işletmelerinin ulusal ekonomi içindeki boyutu olağandışı yüksek. 1990'lardan bu yana ABD ve Birleşik Krallık'taki kamu işletmelerinin ekonomik büyüklükleri, GSYH'nin yüzde 1 ile 2'si düzeyinde seyrediyor. Avrupa ekonomilerindeki kamu işletmelerinin ağırlığı 1960 ve 1970'li yıllarda daha yüksek seyretmiş olmakla birlikte, bu oran Fransız, İtalyan ve Alman ekonomilerinde hiçbir zaman yüzde 10-13 seviyesini geçmedi.¹⁵

Çin'in ulusal ekonomisi içinde büyük boyutlu kamu işletmelerinin ağırlığıyla birlikte dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumuna gelmesi, küresel düzeyde kamu-özel işletmeleri arasındaki dengeyi de değiştirdi. Çin'in 2000 yılında elde ettiği gayri safi yurtiçi hasılası, küresel GSYH'nin yüzde 3,5'ini oluştururken, ülkenin kamu işletmelerinin yarattığı katma değer de küresel GSYH'nin yüzde 1'i düzeyindeydi.

Çinli kamu işletmeleri o tarihten bu yana özel sermaye işletmelerinin büyüme oranları düzeyine yakın bir büyüme kaydetti ve dolayısıyla küresel ekonomi içindeki paylarını aynı ölçüde artırdı. 2018 yılı itibariyle ülke ekonomisi küresel GSYH içinde yüzde 17'lik bir pay sahibiyken, kamu işletmeleri de Fransa, Hindistan veya Brezilya gibi ülkelerin ulusal gelirlerinin toplamından fazla, yüzde 4,5'lik bir pay sahibi oldu. IMF'nin yayınladığı bir başka analize göre, Çinli kamu işletmelerinin 2000 yılı itibariyle toplam varlıklarının dünyanın en büyük şirketlerinin toplam varlıkları içindeki payı yüzde 1,5 düzeyinden, 2018 yılı itibariyle yüzde 13,3 düzeyine ulaştı.¹⁶ Kamu işletmelerinin ekonomik faaliyetleri büyük oranda yurtiçine yönelik olmakla birlikte, bu işletmeler son yıllarda devletin 'Kuşak ve Yol' girişimi gibi uluslararası projelerinin etkisiyle, sınır ötesi yatırımların, kredilerin ve tedariklerin çoğunu gerçekleştirmeye başladı.

Öte yandan devletin finans ve bankacılık sistemi üzerindeki denetimi, ülkenin devlet kapitalisti sisteminin işleyişinde ve ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesinde kilit bir role sahip. Ülkenin toplam finans varlıklarının yüzde 85'i doğrudan kamu işletmeleri veya iştirakleri tarafından kontrol ediliyor.¹⁷ Devlet bankalarının yöneticileri Komünist Partisi'nin kadrolarından seçiliyor ve bu sayede partinin finans sistemindeki kredileri denetim altında tutması sağlanıyor. 2015 yılında Çin'deki en büyük beş banka, ülkenin bankacılık sistemindeki tüm bankacılık varlıklarının yüzde 68,5'ini kontrol ediyordu. Aynı dönemde, toplam bankacılık varlıkları içindeki yabancı sermaye iştirakleri, yüzde 1,6 gibi görece küçük bir pay sahibiydi.¹⁸

Finans sistemindeki sıkı devlet denetimi, kamu işletmelerinin özel sektör şirketlerine göre daha ucuz ve ayrıcalıklı kredi kullanmasına olanak sağlarken, aynı zamanda ekonomik büyüme hedeflerinin belirlenen düzeyler doğrultusunda gerçekleşmeyecek olması gibi durumlarda veya küresel ekonomik darboğazlar söz konusu olduğunda, hedefi tutturabilmek üzere bir kaldıraç olarak kullanılmasına olanak veriyor.

Sonuç olarak Çin'in reform süreçlerinde, devletin kontrol ettiği kamu işletmelerinin özelleştirilerek özel sermayenin ulusal ekonomi içindeki payının hızlı bir şekilde artmış olması, devlet aparatını mutlak kontrol

altında tutan Komünist Partisi'nin bürokrasisinden oluşan egemen sınıfın gücünü azaltmadı. Zira, egemen bürokratik sınıfın gücü siyasi, toplumsal ve askeri yapıyı kontrol etmesinin ötesinde, aynı zamanda ekonomik ve finansal kaynakların tümünün tahsisini ve sermaye süreçlerini denetliyor olmasından kaynaklanıyor. Sermaye birikim sürecinin bir tarafında, işçilerin hak arayışlarını ve mücadele kanallarını baskı ve denetim altında tutan bir sistem söz konusuysen, diğer tarafında özel sermaye sahibi kapitalist işletmelerini, finans kaynaklarını, tedarik kanallarını, silahlı güçlerini, toplumsal yapıyı ve siyasi karar mekanizmalarını denetleyen ve düzenleyen parti kadroları ve partiye bağlı yerel yöneticilerden oluşan bürokratik egemen sınıf yer alıyor.

ÇKP kadrolarının yolsuzlukları

Yolsuzluklar, Çin'in önemli siyasi ve ekonomik sorunlarının başında geliyor. Çin, Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2021 yılı 'Yolsuzluk Algı Endeksi'nde' listelenen 180 ülke arasında elde ettiği 45 puanlık skorla 66'ncı sırada yer alıyordu. Endeksteeki skorlar, ülkelerin kamu sektörlerinin yolsuzluklarına ilişkin kamuoyundaki algıya göre belirleniyor. Düşük skorlar kötü, yüksek skorlar ise iyi duruma işaret ediyor.¹⁹ Dolayısıyla Çin'in yolsuzluklar konusundaki algısının, sıralamada kendisinden önceki 65 ülkeden daha kötü olduğu görülüyor. Çin'in yolsuzluklara ilişkin endeksteeki bu konumu pek de yanıltıcı değil.

China Economic Weekly dergisinin verdiği bir habere göre, Çinli savcılar, 2009-2011 yılları arasında yanlarında kara para ile ülke dışına çıkarken yakalanan Çinli resmi yetkili sayısının 19 bin civarında olduğunu belirtmekteydi. Yanlışlıkla kamuoyuna açıklanan Merkez Bankası'nın yaptığı gizli bir başka araştırma, 1990 ile 2008 yılları arasında bürokratlar tarafından yurtdışına kaçırılan miktarın, 2012 yılı cari fiyatlarıyla 126 milyar doları bulduğunu ortaya koymaktaydı.²⁰

Yolsuzluk son yıllara kadar yaygın olmasına karşın, parti bürokratlarının yasalar karşısında yazılı olmayan dokunulmazlıkları söz konusuydu. Parti kadrolarının edindikleri servetler hakkında sansür uygulanıyor, disiplin cezaları ise ancak siyasi kapışmalar ve parti içi çekişmeler sonucunda ortaya çıkıyordu. Xi, iktidara gelir gelmez yolsuzluklarla mücadele söylemine sarıldı ve bu konuda sert bir tutum aldı. Ancak, Xi'nin ailesinin de muazzam bir servet edindiği biliniyor; ailesinin maden, gayrimenkul ve cep telefonu gibi sektörlerdeki yatırımlarının 2012 yılı itibariyle birkaç yüz milyon doları bulunduğu belirtiliyor.²¹

Xi, 2018 yılında yolsuzluklarla mücadele amaçlı bir kampanya başlattı. 2020 yılında sona eren bu kampanya sırasında, resmi verilere göre 40 bini bulan suç unsuru çete ve işletme çökertildi, 50 binden fazla Komünist Parti kadrosu ve kamu çalışanı, "organize çetelerle suç ortaklığından" dolayı cezalandırıldı. Pekin, kampanyanın bittiğini açıklamış olmakla birlikte benzer adımlara devam edileceğinin sinyallerini veriyor.²²

Suç örgütleri ve iş birlikçilere karşı yürütülen bu kampanya başarılı olmakla birlikte, aynı zamanda üstü kapalı olarak, partinin denetiminden kopuk bir şekilde aşırı nüfuz ve servet edinmiş girişimciler ve şahısları saf dışı bırakma işlevini de gördü. Basına yansıyan haberlere göre bazı Çinli vatandaşlar, birçok kişinin sırf kampanya kapsamında kovuşturulacak kişilerle ilgili konulan kotaların doldurulması amacıyla, işlemedikleri suçlar veya işlenen suçların abartılması gibi nedenlerle mağdur duruma düşüklerini iddia etmekteydi.

Komünist Partisi, 2021 yılında “disiplin kurallarını ve yasaları ihlal etmek” suçundan toplam 627 bin resmi görevliyi cezalandırdı. Cezalandırılanların büyük bir kısmını kırsal kesimden düşük düzey yetkililer oluştururken, cezalandırılan yüksek düzey parti kadrolarının sayısının sadece 36 olduğu belirtiliyor.²³

Xi'nin yolsuzluğa karşı yürüttüğü kampanya, tahmin edileceği gibi parti ve devlet kadrolarında büyük bir şaşkınlık ve korku ile karşılandı. Çin'in 279 milyon dolar tutarında rüşvet aldığı kabul eden eski bir varlık fonu başkanı Lai Xiaomin'in hızlı bir süreç sonunda idamıyla birlikte, bürokratlar arasında rüşvet ve benzeri mali suçlar nedeniyle ölüm cezası verilmemesi şeklinde yazılı olmayan kural bozulmuş oldu. Bu gelişme büyük bir paniğe yol açtı. Bu arada bir başka Komünist Parti üst düzey kadrosunun rüşvet aldığı itiraf ederek, 7 yıl hapse mahkum edilmesinin ardından parti yetkilileri, “aldığı rüşvetleri itiraf eden” kadrolara hoşgörü gösterileceği açıklaması yaptı. Bu açıklama, benzeri suçları işlemiş olan kişilerin kendiliğinden teslim olma furçasına yol açtı. 2017'nin Ekim ayı ile 2018 yılı sonu arasında 5 binin üzerinde gerçekleşen suç itirafları, 2019 yılında 10.357'ye yükselirken, itirafların sayısı 2020 yılında bir önceki yıla göre yüzde 54 artış gösterdi. Aynı trend 2021 yılının başında da devam etti. Resmi medya 2021 yılında toplam 16 bin kişinin suçunu itiraf ettiğini bildiriyor. Bu durum resmi medyada, 2022 yılının sonunda gerçekleşecek olan Komünist Partisi'nin 20'nci Kongresi öncesinde Xi'nin otoritesinin bir göstergesi olarak yansıtıldı.²⁴

Bu arada 19'uncu Parti Kongresi'nde HKO'nun bütünüyle ÇKP'nin kontrolü altına alınması, Xi'nin güçlü bir Çin vizyonunun parçası olmasının yanı sıra, aynı zamanda ordu içindeki yolsuzluklarla da ilgiliydi. O

dönemde ordu içinde en üst kademelere kadar yayılan disiplin zaafı ve yaygın yolsuzluklar söz konusuydu. HKO'nun üst düzey komutanlarının da içinde yer aldığı şaibeli tedarik anlaşmaları ve rüşvet vakaları sıradanlaşmış bir hale gelmişti. 2014 ve 2015 yıllarında iki general ve dönemin MAK'nin başındaki Hu Jintao'nun en üst düzey askeri danışmanlarının yolsuzluklara bulaşmış olmaları gerekçesiyle tutuklanmaları, ordu içindeki çürümüşlüğü dramatik bir şekilde gözler önüne sermişti.

Parti içindeki yolsuzluklarla kararlı mücadeleye rağmen, sorunun kısa sürede çözülmesi beklenmiyor. Nitekim, Xi ÇKP'nin 17 Haziran'da Merkez Komitesi toplantısında yaptığı konuşmasında, yolsuzluğa sıfır tolerans tanınacağını ifade ederek, partinin üst düzey kadrolarına yönelik kendilerini, ailelerini ve akrabalarını yolsuzluktan uzak tutmalarını istedi. Xi, yolsuzlukla mücadelede ilerleme kaydedilmesine rağmen, ülkedeki yolsuzlukların ciddi boyutta olmaya devam ettiğinin altını çizdi.²⁵

Xi yönetiminin yolsuzluklara yönelik mücadelesini sürdüreceğinin bir başka gerekçesi, Komünist Partisi'nin halka kendi çıkarlarını öne çıkarmadığını gösterme çabası ve parti kadrolarının sadakatini pekiştirmek üzere de elverişli bir kaldıraç niteliğinde olması. Ancak Xi'nin siyasi gücünü pekiştirmek üzere uyguladığı bu yöntemlerin orta ve uzun vadede parti içindeki siyasi ilişkilerde gerilime yol açması olası ve böyle bir durum ise öngörülemeyen siyasi krizlere kapı aralayabilir.²⁶

Xi'nin yükselişi ve politik vizyonu

1978 yılından yakın zamana kadar süren Çin'in ekonomik ve siyasi rotası, Xi Jinping'in 2012 yılında liderliğe yükseldiği günden bu yana önemli ölçüde değişmeye başladı. Xi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra doğan ve parti bürokrasisinin elit kadroları arasından liderliğe yükselen ilk politikacı oldu.

Xi'nin politik çizgisi, Mao'nun ardından iktidara gelen ve 1978 yılında "Reform ve Açılım" atılımını başlatan Deng Xiaoping'in pragmatizminden ziyade, Mao'nun güçlü liderlik yaklaşımına yakın. Xi, liderliği ele geçirmesinin hemen ardından milliyetçilik kartını çıkardı ve popülist söylemlere sarıldı. İktidarının ilk yıllarında "Çin rüyası" sloganı öne çıktı. 1930'lu yıllarda ortaya atılan bu terim, aslında yeryüzündeki hayali bir cennet vaadi olarak herkesin çok çalışarak refah ve şöhreti yakalayabileceğine dair "Amerikan rüyası" söylemiyle yaygınlaştı.²⁷

İşin ironik yanı, 'Çin Rüyası' terimini ilk kez New York Times'ın dünyaca ünlü köşe yazarı Thomas Friedman'ın gündeme getirmiş olması. Friedman 2 Ekim 2012 tarihinde köşesinde, "Çin'in Kendi Rüyasına İhtiyacı Var" başlığıyla bir yazı yayımladı. Yazıda, o tarihte 300 milyon civarında olan ve 2025 yılı itibarıyla 800 milyona ulaşması öngörülen "Çin orta sınıfının, 'Amerikan rüyasında' olduğu gibi [büyük bir araba, büyük bir ev ve Big Mac'ler] tüketecek olması durumunda, gezegenin bunu kaldıramayacağına" dair argümanlar yer alıyor ve Çinli liderlerin farklı bir rüyası olması gerektiği ileri sürülüyordu.²⁸

Xi, 2013 yılında 'Yeniden Yükselişe Giden Yol' adlı bir sergiyi gezerken, "Herkesin kendi idealleri ve izlediği bir yol ile kendi rüyası vardır. Artık herkes Çin rüyasından bahsediyor," diyerek bu terimin popülerleşmesinin önünü açtı.²⁹ Sloganın başkan tarafından dile getirilmesinin hemen ardından, Komünist Partisi'nin propaganda mekanizması devreye girdi. Örneğin, askeri bir koro ve dans grubunun yıldızı Chen Sisi'nin 'Çin rüyası' adlı şarkısı haftalarca liste başında kaldı. Devlet okullarında 'Çin rüyası' münazaraları düzenlenmeye, bazı okullarda öğrencilerin Çin'in geleceğine dair vizyonlarını yazabilecekleri 'Rüya duvarı' panoları asıl-

maya başlandı.

Xi, popülist ve milliyetçi söylemlere sarılan ilk Çinli lider değil. Deng'ten bu yana Çinli liderlerin ortak yanı, Marksist bir söylemle maskelenen Mao'nun ortodoks milliyetçi ideolojik görüşlerini politikalarına yansıtırken, "Çin'in ulu gücüne yeniden kavuşması" gibi popülist söylemlere başvurmaları oldu. Xi'nin geçmiş liderlerden farkı, Çin'in günümüzde çok daha güçlü bir konumda olduğunun bilincinde olarak, ülkenin dünya sahnesindeki rolüne ilişkin Batılı rakiplerine daha açıktan ve özgüvenle kafa tutuyor olması.

Çin'in milliyetçi ideolojisi, ülke içi ve uluslararası alan olmak üzere iki farklı stratejik bağlama sahip. Söz konusu ideoloji ülke içinde egemen konumda olan Han etnik toplumunun şovenizmi olarak yansırken, bir yandan da diğer etnik gruplar üzerinde baskı, saf dışı bırakma ve insanlığa karşı işlenen suçlara³⁰ kadar varan zulüm olarak açığa çıkıyor. Dış dünyada ise, Çin'in küresel konumunu güçlendirmek üzere tasarlanmış 'ekonomi diplomasisi,' ülkenin nüfuzunu artırma çabaları, zora dayalı bölgesel coğrafi hak iddiaları ve anlaşmazlıklara yönelik askeri güce başvurma tehditleri olarak şekilleniyor. Büyük stratejinin merkezinde ise ABD'nin küresel hegemonyasını zayıflatmak yatıyor.

Xi, 2017 yılında gerçekleşen Komünist Partisi'nin 19'uncu Kongre'sinde, yukarıda özetlenen 'Çin Rüyasına' dair görüşlerini ortaya koydu. Kongre'deki konuşmasında, "Çin, 21'inci yüzyılın ortalarına doğru ulusal gücü ve uluslararası nüfuzu sayesinde tüm dünyaya hükmedecek," diyordu.³¹ Ülke tüm dünyaya hükmetme vizyonu doğrultusunda uluslararası düzeyde etkin olacak güçlü bir ordu oluştururken, bir yandan da Birleşmiş Milletler ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası düzenin kurumları içinde aktif roller üstleniyor. Buna paralel, gerçekleştirdiği bir dizi ticaret anlaşmasıyla ekonomik hakimiyetini de pekiştirme çabası içinde.

Xi, özellikle ordu içindeki milliyetçilerin desteğini kazanma kaygısı taşıyor. Askeri bir birliği teftiş ederken, ordunun tereddütsüz bir şekilde parti denetimine tabii olduğu "güçlü bir ordu rüyasından" bahsediyordu. Ordu içinde, ülkenin yüzyıllar boyunca sürdürdüğü dünyanın en güçlü ülkesi konumuna yeniden yükselmesi gerektiğine dair fikirler geniş kabul gö-

rüyor.

Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi, 2017 yılında Xi'nin 'siyasi felsefesinin' parti tüzüğüne eklenmesi kararı aldı. Referans olarak kullanılan söz konusu felsefe, Xi'nin Çin'in uluslararası bir güç ve nüfuz elde etmesine ilişkin anlayışını içeren konseptte dayandırılıyor. Xi, bu konudaki görüşlerini ilk kez partinin 19'uncu Kongresi'nde dile getirdi. Kongre'nin kapanış oturumunda Xi'nin bu konuşmasının içeriğinin, "Yeni bir Döneme İlişkin Çin'in Karakteristik Özelliklerini Barındıran Xi Jinping Sosyalizm Öğretisi" adıyla parti tüzüğüne eklenmesi kararlaştırıldı.³²

Bu sembolik adım Xi'nin, Mao'nun ardından Çin Halk Cumhuriyeti'nin en güçlü siyasi lideri konumuna gelmesi anlamı taşıyor. Çin Komünist Partisi'nin kısa resmi tarihi üzerine yayımlanan bir yayında, Xi'nin Çin'i "daha önce görülmemiş bir düzeyde dünya sahnesinin merkezine taşıdığı" iddia ediliyordu. Aslında Xi'nin adını taşıyan bu öğreti, yeni bir düşünce içermiyor. Xi'ye yakın parti içi klik bu görüşü, "Marksizmin Çin'in koşulları ve çağdaş meselelere adapte edilmesi" olarak tanımlıyor ve söz konusu öğretinin "Marksizm-Leninizm, Mao Zedong'un Öğretisi ve Deng Xiaoping'in Teorisi'nin" bir bileşimi olduğunu ileri sürüyor.³³

Xi'nin ekonomiye ilişkin adımlarına göz atıldığında, ülkenin yeniden yükselişine ilişkin ekonomik büyüme ve pragmatik politikardan ziyade, ulusal güvenlik ve ideolojiye odaklandığı görülüyor. Xi, Çin'in uzun bir süredir yürütülmekte olan ekonomik büyüme odaklı politikalarına ekonomik eşitsizliklerin azaltılması, orta sınıfın güçlendirilmesi, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin desteklenmesi olarak özetlenebilecek, Çin'in 1950'li yıllardaki 'müşterek refah' konseptiyle öne çıkan Maoist ekonomik politikaların modern bir versiyonunu ekledi. Bu adım, ülkede kırk yılı aşkın süredir gerçekleştirilen ekonomik büyümenin iki önemli aktörü olan büyük ölçekli özel sermayenin hakim olduğu özel sektör ve yerel yönetimlerin rollerinin zayıflaması anlamına geliyor.

2021 yılının kasım ayında gerçekleşen Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi toplantısında karara bağlanan bir önerge, Xi'nin ekonomi politikasının hayata geçirilmesinin önünü açarken, 'müşterek refah' ilkesi bu adımın önemli bir kaldırıcı haline geldi. Xi liderliği bu politika değişikliğini, "toplumsal refahın yeniden dağılımı ve yeni bir ekonomik gelişme

evresiyle birlikte toplumsal adaletin sağlanması” olarak açıklasa da yeni sürece yönelik adımlar, bu politikanın ekonomik hedeflerinin yanı sıra siyasi motiflere de sahip olduğunu gösteriyor.

Xi, iktidara geldiğinden bu yana kendinden önceki liderlerin ulusal ekonominin büyümesine endeksli politikalarını terk ederek, Çin orta sınıfının güçlendirilmesi ve daha nitelikli bir büyümeye dayalı ulusal bir ekonomi hedefiyle yeni bir politika izliyor. Bu politika doğrultusunda gayrimenkul, internet, teknoloji, dijital finans ve eğitim gibi bir dizi sektörde yeniden yapılanma çerçevesinde sermaye gruplarına ilişkin baskılar artmış durumda.

Nitekim, son yıllarda dünyanın en büyük teknoloji şirketlerinden biri olan çevrimiçi alışveriş sitesi Alibaba, Uber’in Çin versiyonu olan Didi ve dünyanın en büyük video oyun şirketi olan Tencent gibi birçok büyük ölçekli özel sermaye şirketi hedef alınmaya başlandı. Bu ve benzeri şirketlere yönelik uygulanan sıkı denetimler ve baskılar nedeniyle, söz konusu şirketler 2021 yılında toplam 1,5 trilyon dolar düzeyinde değer kaybetti. Alibaba, 2021 yılında 2,8 milyar dolar gibi devasa bir cezaya çarptırılırken, 2022 yılının şubat ayı sonlarına doğru ülkenin en değerli şirketleri arasında yer alan Alibaba, Tencent ve Meituan 3 gün gibi kısa bir süre içinde 100 milyar dolar değer kaybetti.³⁴

Xi, yeni politikasının temelini oluşturan toplumsal refahın daha iyi bir şekilde dağılımını, sosyalizmin temel bir gereği ve Çin’e özgü modernleşmenin kilit bir unsuru olarak açıklıyor. Bu doğrultuda 2021 yılının ocak ayında ülkenin vilayet bakanlıkları düzeyindeki kadrolara yönelik yaptığı bir konuşmada, “Müşterek refahın sağlanması sadece ekonomik bir mesele değil, aynı zamanda partinin yönetim esası bakımından da önemli siyasi bir meseledir,” diye uyararak, “Zengin-yoksul uçurumunun daha da derinleşmesine, yoksulun daha yoksul, zenginin daha zengin olmasına, zengin ve yoksul arasında aşılabilir bir uçuruma kesinlikle izin vermemeliyiz,” dedi.³⁵ Xi’nin değindiği sorun, Çin Komünist Partisi’nin iktidarı açısından doğrudan bir tehdit olmasa da düzenin istikrarsızlaşması bakımından bir risk taşıyor.

Xi, “toplumsal refahın yeniden dağılımı” söylemini bu eşitsizliğe gönderme olarak dile getiriyor ve kendisinden önceki liderlerin başarama-

dığı ‘refahın adil dağılımı’ meselesini çözme iddiasında. Dolayısıyla, söz konusu politika değişikliğinin güçlü bir sembolik anlamı var: Yeni politika, Deng’in açmış olduğu ve kırk yılı aşkın bir süredir sürdürülmekte olan reform sürecini sonlandırırken, Xi’nin Çin’e özgü bir modernite ve yeniden birleşik ve güçlü bir Çin dönemini başlatıyor.

Xi’nin anlayışına göre, reformların başladığı günden bu yana uygulanmakta olan büyüme odaklı ekonomi politikası sürdürülemez bir kalkınma modeli ve bu yaklaşım yaygın bir yolsuzluğa ve sistemik eşitsizliklere yol açarken, aynı zamanda kamu kurumlarıyla şirketler dünyası arasında üstü örtülü ilişkiler, rant peşinde koşan fırsatçılar ve yolsuzluklara da vesile oluyor. Bu arka planla bakıldığında, Xi’nin son dönemde ‘müşterek refah’ söylemiyle birlikte uyguladığı sert politika adımları, kendisinden önceki dönemin olumsuz mirasını düzeltme çabası olarak yorumlanabilir. Bu kapsamda, daha nitelikli bir kalkınma modeline geçiş için zorunlu olduğunu düşündüğü yapısal değişiklik adımları atıyor.

Xi liderliği, Çin orta sınıfının genişlemesi ve güçlenmesine paralel olarak bu kesimlerin yurtiçi tüketimini artıracak olması sayesinde, önümüzdeki dönemde ekonomik büyümenin temel motoru olmasını umut ediyor. Bu doğrultuda “yüksek gelir” sahibi olan kesimlere yönelik kısıtlamalar getirirken, bir yandan da “başiboş bir şekilde büyümekte olan” sermaye gruplarının zapturapt altına alınmasına yönelik çabaları da artırıyor. Xi’nin özel sermaye işletmelerini hedef alan bu adımları sadece ekonomik alandaki yapısal yenilenme çabalarıyla sınırlı değil. Bu adımlar aynı zamanda, Komünist Partisi’nin söz konusu işletmeler üzerindeki otoritesini pekiştirirken, bir yandan da bu işletmeler tarafından alınacak her türlü kararın Komünist Partisi’nin politikalarına tabi kılınmasını sağlıyor. Xi bu politikaları aynı zamanda, parti içi çekişmelerde rakiplerine karşı bir koz olarak da kullanıyor.

***

Xi için 2022 yılının ayrı bir önemi var. Ülkede adayların başkanlık seçimi iki dönem ile sınırlıyken, 2017 yılında gerçekleşen Çin Ulusal Halk

Kongresi'nde bu limit kaldırıldı.³⁶ Bu değişiklikten önce ülke, iktidar gücünün dengeli bir şekilde paylaşıldığı kolektif bir liderlik anlayışıyla yönetiliyor ve en fazla iki dönem için başkan seçilen liderlerin, partinin üst kademelerindeki birçok rakibini ve partinin farklı fraksiyonlarını memnun etmesi gerekiyordu. Ancak Xi'nin liderliği zamanında bu durum değişti ve son değişiklikle birlikte Xi'nin ömür boyu liderliğinin önü açıldı. Böylece Xi, Mao'nun ardından bugüne kadarki hiçbir liderin elde edemediği oranda bir gücü elinde topladı ve bu sayede gelecekte liderlik yarışında rakiplerinin Xi'nin karşısına çıkması neredeyse imkânsız bir hal aldı.

Söz konusu değişiklik 2022 yılının sonunda gerçekleşecek olan 20'nci Parti Kongresi'nde ilk kez uygulanacak.³⁷ Bu Xi için önemli bir sınav ve bu nedenle de işi oluruna bırakmak istemiyor. Devletin propaganda mekanizması geçen yılın ikinci yarısından bu yana Xi liderliğinin başarılarını öne çıkarıyor. Partinin kısa bir süre önce kabul etmiş olduğu bir önerge, Xi'nin elde ettiği başarıları öven bir içeriğe sahipti. Böyle bir önerge, Komünist Partisi'nin tarihinde üçüncü kez gerçekleşiyor. Xi'den önce sadece Mao ve Deng hakkında bu tür önergeler kabul edilmişti.

Ancak Xi'nin neredeyse kesintisiz yükselişinde işler yolunda giderken, 2022 yılının mart ayı itibariyle ayağı tökezlemeye başladı. Şubat ayında gerçekleşen Kış Olimpiyat oyunları, ABD ve İngiltere'nin 'siyasi boykot' girişimlerine rağmen başarılı geçti. Ekonomi 2021 yılını başarılı bir şekilde kapattı. Ancak özel sermayeli büyük şirketlere yönelik baskılar ve emlak piyasasındaki sorunlar, Covid-19 konusunda 'sıfır tolerans' politikası ve hızla artan vaka sayısıyla birlikte daha da pekişirken, aynı zamanda ülkenin sağlık sistemine de ağır bir yük bindi. Bunun yanı sıra, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali de hem ekonomik hem de siyasi bakımdan Xi'nin başını ağrıttıyor. Ukrayna işgalinin, Xi ile Putin arasında imzalanan ve iki ülkenin dostluğunun "sınırsız" olduğunu vurgulayan anlaşmanın ardından henüz üç hafta geçmeden başlaması da dikkat çekici bir zamanlama oldu. Bu durum, Çinli diplomatların söz konusu anlaşmayı savunmakla, ABD, NATO ve Batılı ülkelerin yaptırımlarına maruz kalmak arasında bocalamalarına yol açıyor.

Çin ekonomisinin dinamikleri ve sorunları

Ülke ekonomisi, yapısal reformların ve küresel ekonomik sistemle bütünleşme çabalarının başladığı 1980'lerden itibaren yıllık ortalama yüzde 10 gibi, diğer ülkelerin gıptayla izlediği bir büyüme elde etmeyi başarırken, ülke kırsal bir tarım toplumundan, hızla kentsel endüstriyel bir topluma evrildi. Gayri safi yurtiçi hasılası bu süre zarfında enflasyondan arındırılmış hesaplara göre 24 kat arttı. 2017 yılı itibariyle Çinli vatandaşların ortalama yaşam beklentisi 10 yıl artarak, 76,5 yaş seviyesine çıktı ve 700 milyondan fazla insan yoksulluktan kurtuldu.³⁸

Çin'in bu uzun süreli ekonomik büyüme başarısı tüm dünyada hayranlıkla izlenirken, bu başarının arkasındaki dinamikler incelendiğinde manzara değişiyor. Çin ekonomisinin bu dönemdeki yıllık büyüme oranlarının yaklaşık üçte ikisi sermaye ve işgücündeki artışlarla sağlanırken, hızlı büyümenin ortaya çıkardığı istihdam açığı büyük oranda kırsal kesimdeki işgücünün modern sektörlerle ve sanayi bölgelerine kaydırılması ve işçi başına düşen sermaye girdi oranlarının artmasıyla gerçekleşti. Buna paralel, 2020 yılı itibariyle sanayileşmiş kentlere göç etmiş olan göçmen işçilerin nüfusunun 286 milyon civarına (Türkiye nüfusunun 3,3 katından

fazla) ulaşmış olduğu tahmin ediliyor.³⁹

Öte yandan, işgücüne yeni katılımın sınırlı ve sermaye girdisinin zaten yeterli düzeyde olduğu ABD’de bunun tam tersi bir süreç yaşanmaktaydı; büyüme oranlarının yaklaşık üçte ikisi üretim süreçlerinde elde edilen verimlilikten ve sadece üçte biri işgücü ve sermaye yatırımlarından sağlanıyordu.⁴⁰ Yakın zamanda Çin ekonomisinin büyüklüğü nominal değerlerle küresel gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 18,3’ü düzeyine ulaşmış olmasına rağmen, ABD’deki üretkenliğin Çin’den beş kat daha fazla olması da bu olguyu destekleyen bir durum.⁴¹

Şayet Çin’in bu dönemde sistemin muazzam kaynaklarını ve işgücünü ÇKP’nin denetimindeki kurumsal mekanizmalar sayesinde harekete geçirme yeteneği olmasaydı, küresel kapitalist sistemin rekabet koşullarında böylesine büyük bir başarıyı elde etmesi olanaklı olamazdı. Bir başka ifadeyle, Çin, olağanüstü hızlı ve muazzam boyutlardaki sermaye birikim süreçlerini ve bu sayede ABD ve diğer rakipleriyle rekabet edebilir bir güce ulaşma başarısını, milyonlarca emek gücünü harekete geçirebilen ve üretim maliyetlerinin rekabetçi bir düzeyde düşük tutulmasını sağlayan, emekçiler üzerindeki sert baskı mekanizmalarına borçlu.

Çin dünya ekonomisine entegre olmaya başladığı 1978 yılından bu yana gerçekleşen birçok küresel krizden etkilendi. Çin’de yaşanan, 1988’in ortasında başlayan ve 1991’in sonuna kadar süren ekonomik durgunluk, Tiananmen Meydanı hareketinin ortaya çıkmasına ve 1989 yılının mayıs ve haziran aylarında gerçekleşen toplumsal direnişe yol açmıştı. Bu kriz ve akabinde ortaya çıkan toplumsal mücadele Çin egemen sınıfının gözünü korkuttu ve ardından alınan sert önlemler sayesinde, 1990’ların sonunda gerçekleşen Asya Krizi, ardından teknoloji sektöründe yaşanan ‘dot.com’ ve 2007-2008 yıllarında yaşanan küresel finans krizine rağmen, kesintisiz bir büyüme elde etmeyi sürdürdü.

Bununla birlikte ülke ekonomisi, küresel finans krizinin ardından işçi başına düşen çıktı bakımından bir yavaşlama dönemine girdi. GSYH, 2015-2018 yılları arasında ilk kez yüzde 7’nin altına düştü. Düşüş, büyük oranda ulusal üretim faaliyetlerindeki üretkenlik ve verimlilik artışının yavaşlamasından kaynaklanıyordu. Çin’de yaşanan bu yavaşlama, muhtemelen küresel finans krizi sonrası dünya ölçeğinde gerçekleşen üret-

kenlik ve verimliliğin yavaşlamasından da etkilenmiş olmakla birlikte, ülkedeki düşüş küresel ortalamadan çok daha keskin gerçekleşti. Bu durum, ulusal ekonomideki yerel faktörlerin etkisine işaret ediyor.⁴²

Son küresel finans krizi ve pandemiden kaynaklı ekonomik sorunların geçmişte yaşanan diğer krizlerden farkı, Çin'in artık küresel kapitalizme çok daha entegre olmuş ve ekonomisinin Batılı kapitalist ülkelerin orta sınıflarının tüketim eğilimlerine daha fazla bağımlı hale gelmiş olmasıydı. Bu durum, örneğin Çin'in dünya piyasalarında hâkim olduğu ve krizle birlikte tüketimi keskin bir şekilde düşen oyuncak sektörü gibi, dış satıma odaklı imalat sanayisinin büyük bir darbe almasına ve milyonlarca Çinli işçinin işinden olmasına yol açtı.

Financial Times'da yayınlanan bir rapor, Çin'de 2007-2008 finans krizi döneminde 130 milyon civarında olan göçmen işçilerin yüzde 15,3'ünün, yani 20 milyondan fazlasının işini kaybederek, köylerine ve kasabalarına döndüğüne işaret ediyor.⁴³ Bu dönemde 670 bin civarında işyeri kapandı.⁴⁴ Üstelik bu veriler, kriz yüzünden işini kaybeden, ancak kırsal bölgelerdeki evlerine dönmeyerek, kentlerde iş aramaya devam eden göçmen işçileri kapsamıyor. Bu şekilde işsiz kalıp da evlerine dönmeyerek, krize rağmen iş aramaya devam eden göçmen işçilerin sayısının 12 milyonun oldukça üzerinde olduğu tahmin ediliyor.

Benzeri bir işsizlik krizi de pandemi döneminde ortaya çıktı. Kriz sonucu işsiz kalanlara ilişkin güvenilir bir veri elde etmek zor, zira Pekin'in konuya ilişkin paylaştığı veriler pek güvenilir değil. Çünkü işsizlikle ilgili resmi veriler, kırsal bölgelerdeki işçilerle, kentlerdeki kayıt dışı göçmen işçileri içermiyor. Öte yandan devlet, başarılarla ilişkin propagandaya dayanan söylemini zedeleyeceği endişesiyle, krizin gerçek etkisini yansıtmak konusunda pek istekli değil. Bununla birlikte, CNN'in verdiği bir haberde, Çin'deki işsiz sayısının, pandeminin henüz tüm boyutlarıyla hissedilmediği 2020 yılının mart ayı itibarıyla 80 milyon düzeyine çıkmış olabileceği ileri sürülüyordu.⁴⁵

Çin ekonomisi 2022'ye girdiğinde oldukça iyi bir görünümdeydi. Xi, mart ayında yaptığı bir konuşmada, “Covid-19’u dize getiren, normal çalışma düzenine geri dönen ve pozitif ekonomik büyümeyi yeniden sağlayan ilk ülke olduk” derken, bu başarıyı “izlediğimiz yola, teorimize, sistemimize ve kültürümüze olan özgüvenimiz” sonucu elde ettik diye ekliyordu.⁴⁶

Ancak, mart ayının başından itibaren manzara değişmeye başladı. Covid-19 vakalarının hızla artması karşısında uygulamaya konulan “sıfır tolerans” politikaları sonucu birçok kentte tam kapanma kararı alındı. Kapanmayla ilgili uygulanan sıkı önlemler, dünyanın başka hiçbir ülkesinde görülmemiş düzeylerde sert oldu. Öyle ki, milyonluk kentlerde bile vatandaşlar haftalar boyunca evlerinden dışarı çıkmadı. 2022 yılının 10 Mart-31 Temmuz tarihleri arasında Şanghay kentinde toplam 92 gün, Dailan’da 64 gün, Pekin’de 57 gün, Changchun’da 55 ve Jihan kentinde 45 gün tam kapanma uygulandı.⁴⁷ Alınan bu sert önlemlerin ekonomi üzerindeki olumsuz etkisi yıkıcı oldu.

Ekonomi, 2022 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 0,4 oranında büyüdü. Bu, son 30 yılın en kötü ikinci büyüme oranı olarak kayıtlara geçti. Bu durum karşısında Xi, yetkililere yüzde 5,5’lik resmi yıllık büyüme hedefine ulaşılması için gerekli her şeyin yapılması emrini verdi. Ancak, Batılı birçok banka ve analist, ülke ekonomisinin 2022 yılı büyüme oranını yüzde 3'lere kadar geri çekmiş durumunda.⁴⁸

Devam eden ekonomik yavaşlama nedeniyle, çok sayıda büyük kentin mali durumu önemli ölçüde kötüleşirken, resmi istatistiklere göre, 2022 yılının ilk dört ayında finansal olarak güçlü kentlerin gelirleri hızla düştü. Örneğin, 2021’in aynı dönemine göre Guangdong yüzde 10,20, Zhejiang yüzde 5,10, Jiangsu yüzde 14, Şanghay yüzde 6,63 ve Pekin yüzde 3,48 daha az gelir elde etti. Öte yandan, özellikle ABD’de faiz oranlarındaki artıştan kaynaklı olarak, Çin devlet kurumları ve kamu işletmeleri tarafından ihraç edilen tahvilleri elinde bulunduran yabancı yatırımcılar, 2022 yılının şubat ayı itibarıyla portföylerinden tahmini 5,5 milyar dolar düzeyinde tahvili elden çıkardı.⁴⁹

2022 yılının ilk altı ayında çelik sektörü yıllık bazda yüzde 6,5 oranında daraldı.⁵⁰ İmalat sektörüne ilişkin Caixin/Markit Satın Alma Yöneticileri

Endeksi (PMI) verilerine göre, ülkede fabrika faaliyetleri temmuz ayı itibariyle bir ay önceki 51,7 puandan, analistlerin beklentilerinin oldukça altında, 50,4 puana geriledi. Bu arada, ülkenin imalat sektöründeki bir istihdam endeksinin verileri de işgücü piyasasındaki sorunları yansıtır nitelikte son dört aydır düşüş gösterirken, son 27 ayın dip seviyesine ulaştı.⁵¹

Son yıllarda kitle gösterileri ve insan hakları ihlalleriyle gündeme gelen Hong Kong Özel İdari Bölgesi'nde de ekonomi pek yolunda gitmiyor. Geçen yılın bütününde yüzde 6,3 büyürken, 2022 yılının ilk çeyreğinde gayrisafi kent içi hasılası yıllık bazda yüzde 3,9 ve ikinci çeyrekte ise yüzde 1,4 küçüldü. Resmi istatistiklere göre, ikinci çeyrekte toplam mal ihracatı yüzde 4,2 düzeyinde azaldı. Yılın ilk yarısı itibariyle ise toplam ithalatın yüzde 8,2'sine eşdeğerde, toplam 206,1 milyar dolarlık bir ticaret açığı gerçekleşti.⁵²

Yılın ilk çeyreğinde istihdam bakımından önde gelen çoğu küçük ve orta büyüklükteki en az 460 bin işletme kapandı. Kritik öneme sahip 16-24 yaş grubu arasındaki işçiler arasında işsizlik oranı, 2022 yılının haziran ayı itibariyle görülmemiş şekilde yükselerek, yüzde 19,3'e ulaştı. Covid-19 vakalarında yaşanan düşüslere rağmen, 2022 yılının temmuz ayı itibariyle halen 30'un üzerinde kentte kısmi kapanmalar sürüyordu. Bu durum, yaklaşık 248 milyon vatandaşın çalışma yaşamı ve ulusal ekonominin yüzde 17,5'ine denk gelen toplam ekonomik faaliyet üzerinde olumsuz bir etki yaratıyor.⁵³

Bu arada, Xi liderliğinin ulusal ekonomide yaşanan sorunlara müdahale çabaları istenilen düzeyde bir etki yaratmıyor. 2022 yılının nisan ayında Devlet Konseyi, Pekin'in altyapı inşasını desteklemek için 14,8 trilyon yuan (2,2 trilyon dolar) düzeyinde bir yatırım teşvik paketini duyurdu. Ancak açıklanan bu paket, genel ticari faaliyetlerin yeniden canlanmasından ziyade, yerel yönetimin borçlarının daha da artmasına yol açmış olmasının ötesinde bir etki yaratmamış gibi görünüyor. Pekin'deki yerel yönetim, sorunlara çözüm üretmek yerine, yaşanan sorunların maliyetlerini emekçilere yansıtmayı tercih etti: Sosyal yardımları azalttı, emeklilik yaşını uzattı, yönetici ve işçileri emeklilik fonlarına daha fazla katkıda bulunmaya zorladı.⁵⁴

Pandemi ve merkezi hükümet tarafından yürütülmekte olan ulusal ekonomiye ilişkin yeniden yapılanma politikaları, önümüzdeki dönem Çin ekonomisinin büyüme potansiyeli konusunda kuşkulara yol açıyor. Karamsar olanlar yıllık büyüme oranını yüzde 3 olarak öngörürken, iyimserler bu oranı yüzde 7 gibi çok daha yüksek oranlara kadar çıkarıyor. Çin'in Merkez Bankası ise önümüzdeki on yıllık süreçte yıllık ortalama yüzde 5-6 arasında bir orana işaret ediyor.

2022 yılı Xi açısından son derece önemli bir yıl, zira yılın sonunda Çin Komünist Partisi'nin 20'nci Kongresi gerçekleşecek ve Kongre'de Xi'nin üçüncü kez yeniden başkan seçilmesi neredeyse kesin. Bununla birlikte, Xi'nin seçimleri herhangi bir şekilde riske atmamak için Covid-19 konusunda 'sıfır tolerans' politikasından vaz geçmeyeceği netlik kazandı. Dolayısıyla, bu konudaki sıkı uygulamaların Çin ekonomisi üzerindeki baskısının devam etmesi büyük bir olasılık.

Konut balonu ve sektörde yaşanan sorunlar

Xi'nin ısrarla sürdürdüğü 'sıfır tolerans' politikası, bazı sektörleri özellikle olumsuz etkilerken, ulusal ekonomiye yüzde 30 düzeyinde katkı sağlayan gayri menkul sektörü bu durumdan en kötü şekilde etkilenen sektörlerin başında geliyor. 2022 yılının mayıs ayı itibariyle 70 kentte yeni inşa edilmiş ev fiyatları, son 9 aydır olduğu gibi, düşüş kaydetti. Sektörün en büyük oyuncularından Evergrande ve Shimao şirketleri borçlarını ödeyemez hale gelerek, temerrüde düştü. Sektörde uzun bir süredir devam eden tamamlanmamış inşaatlar nedeniyle konut sahipleri ipotekli taksit ödemelerini durdurmaya başladı. Sektörde bu türden ödenmemiş ipotekli taksit tutarlarının 2022 yılı temmuz ayı itibariyle 2 trilyon yuana (297 milyar dolar) ulaştığı tahmin ediliyor. Bu durum, gayri menkul projelerinin sürdürülebilmesi için gerekli kaynak sıkıntısının ciddi olarak artmasına ve dolayısıyla batık borçların kabarmasına yol açıyor.⁵⁵

Geçtiğimiz yıllarda ülke ekonomisinde patlamaya hazır bir konut balonu ve bunun finansal sistem üzerindeki etkisi konusunda endişeli olan Çinli yetkililer, ülkenin en büyük emlak şirketlerinin risk yaratan borçlanma alışkanlıklarını engellemek için "üç kırmızı çizgi politikasını" yürürlüğe koydu. Üç kırmızı çizgiden biri de şirketlerin daha fazla borçlanmadan önce var olan borçlarını ödemelerini gerektiren yeni bir düzenlemeyi içeriyor. Bu düzenleme, emlak piyasasındaki çatlakları gözler önüne serdi.

Yeni kurallar doğrultusunda bir emlak devi olan Evergrande şirketinin borçlanma limitlerine getirilen sınırlama, bu sektördeki işletmeler arasında ciddi bir endişeye yol açtı. 2018 yılında küresel emlak piyasalarında 'dünyanın en değerli emlak şirketi' seçilen şirketin 200 bin kadar çalışanı var ve şirketin ekonomik sıkıntıları başladığında aktiflerinin toplamı 360 milyar dolar seviyesindeydi. 230 kentte yaklaşık 800 kadar proje yürüten şirketin mali yükümlülükleri 300 milyar dolar düzeyinde seyrediyordu.⁵⁶ Borç sıkıntısının ortasında Çinli yetkililer, inşaat şirketlerini daha önce satmış oldukları emlak projelerini bitirmeye öncelik vermeye zorladı. Şirket, merkezi yönetimin bu ve benzeri kısıtlamaları sonucu temerrüde düşerken, bu durum emlak piyasasını ciddi bir şekilde karıştırdı. Evergrande likidite sorunları yaşamaya başladığında, tahminen 1,6 mil-

yon vatandaş şirketten daha önce satın aldıkları evlerinin tamamlamasını bekliyordu. Şirketin sorunları 2022 yılının temmuz ayı sonu itibariyle daha da derinleşti. İşletmeye bağlı iştiraklerinden biri borçlarıyla ilgili yükümlülüklerini yerine getirmediği gerekçesiyle, garantör olan kuruma 7,3 milyar yuan (1,08 milyar dolar) ceza ödemeye mahkum edildi.⁵⁷

Gayri menkul şirketlerinin karşı karşıya kaldığı sorunlar, emlak piyasasındaki kırılmalığı artırdı. Ülkedeki arsa satışları, 2021 yılının ilk 6 ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 90 oranında gerilerken,⁵⁸ konut satışlarında 2021 yılının temmuz ayından bu yana düşüş sürüyor. Konut satışları 2022 yılının ilk iki ayında, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 22 gerilerken,⁵⁹ yılın bütününde emlak piyasasında yatırımların yüzde 2 oranında düşmesi öngörülüyor.⁶⁰

Çin devletinin sektörde yaşanan sorunlara çözüm üretmek ve konut piyasasını canlandırmak üzere aldığı düşük ipotekli konut satış oranları, kredilere erişimin kolaylaştırılması, sübvansiyonlar ve mevzuatın gevşetilmesi gibi önlemler ise pek işe yaramadı.

2022 yılının nisan-mayıs aylarında ülkenin en büyük 70 kentindeki yeni konut fiyatları, 2016'dan bu yana ilk kez yarıdan fazla düşerken, satışlar da yaklaşık yüzde 60 oranında geriledi.⁶¹ Konut fiyatları ülke çapında düşerken, bir yandan da konut satışları miktar bazında azalıyor.

CNN'in verdiği bir habere göre, ülkenin önde gelen 100 gayri menkul proje geliştiricisi şirketin 2022 yılının mayıs ayındaki satışları, bir yıl önceki aynı döneme göre yüzde 59 geriledi. Emlak piyasasında yaşanan sorunlar bankacılık sektörünü de yakından ilgilendiriyor, zira ülkedeki banka varlıklarının yüzde 40'ı gayri menkul piyasasıyla ilişkili. Emlak piyasasına yönelik sağlanan krediler, ülkedeki finans kuruluşlarının toplam kredilerinin yüzde 30'u düzeyinde.⁶² Öte yandan sektör, özellikle kamu arazilerinin satışları sayesinde yerel yönetimlere de büyük bir gelir kaynağı oluşturuyor. Dolayısıyla yeniden yapılanmadan kaynaklanan sorunlar yerel ekonomiler üzerinde de sarsıcı sonuçlar doğuruyor.

Durma noktasına gelen çok sayıdaki emlak projesi, yüz binlerce konut sahibinin güvenini kırarak, 90'dan fazla kentte ipotekli kredi taksitlerinin ödenmesine yönelik boykotları tetikledi. S&P Küresel Derecelendirme

kuruluşunun durumla ilgili en kötü senaryosuna göre, söz konusu boykotların bankacılık sisteminde yol açacağı olası hasarın, sektördeki ipotekli krediler toplamının yüzde 6,4'ü oranında, yani yaklaşık 2,4 trilyon yuan (356 milyar dolar) düzeyinde olabileceği yönünde. Deutsche Bank AG ise en kötü senaryo oranını yüzde 7 düzeyinde öngörüyor. Temmuz ayı sonu itibariyle boykottan etkilenen ödenmemiş ipotekli kredi taksitlerinin 2,1 milyar yuan düzeyinde olduğu tahmin ediliyor.⁶³

Sorun sadece bankacılıkla ilgili değil. Ödemelere ilişkin boykot, aynı zamanda emlak projeleri geliştiren inşaat şirketlerinin finansal durumunun daha da kötüleşmesine yol açıyor. Zira, şirketler ülkedeki konut inşaatlarının yüzde 80'inini, projeler henüz tamamlanmadan önce satın almış olan ev sahiplerinin ödediği ipotekli kredi taksitlerinden elde ettiği finansman sayesinde gerçekleştiriyor.⁶⁴

Bu arada Çin bankalarının emlak sektörüne ilişkin kırılabilirlikleri, diğer sektörlerle göre çok daha fazla. Çin Halk Bankası'na göre 2022 yılının mart ayı itibariyle sektörde henüz vadesi gelmemiş toplam 39 trilyon yuan ipotekli kredi ve emlak şirketlerinin yürüttüğü projelere ilişkin 13 trilyon yuan tutarında kredi borcu söz konusuydu.

Bu boyutuyla emlak sektörü, Çin'in finansal istikrarının ve ulusal ekonominin büyümesinin en temel unsurlarından birini oluşturuyor. Nitekim, sektörde yaşanan sorunlar karşısında yetkililer daha fazla duyarsız kalamadı ve 2022 yılının temmuz ayı itibariyle, finansal sorunlar nedeniyle durma noktasına gelmiş olan konut inşaatlarının desteklenmesi amacıyla 1 trilyon yuan (148 milyar dolar) düzeyinde bir kredi paketini açıkladı.⁶⁵

Bununla birlikte, yetkililer riskleri kontrol altına almaya çalışırken, yaşanan finansal sıkıntılar karşısında risklere en fazla maruz kalan kredi kuruluşlarına yönelik denetimlerin artması kaçınılmaz hale gelecek. Çin Posta Tasarruf Bankası'nın dağıttığı kredilerin toplamı içinde emlak sektörüne yönelik ipotekli krediler yüzde 34'ü bulurken, bu oran Çin İnşaat Bankası'nda yüzde 32,5 düzeyinde.⁶⁶

Yurtiçi borçlar ve bankacılık sektöründe yaşanan sorunlar

Çin'in borçları, 2007-2008 yılları arasında gerçekleşen küresel finans krizi döneminde hızla arttı. Bu artışta rol oynayan faktörlerden biri de yönetimin devasa ekonomik teşvik paketlerinin bankalardan sağlanan borçlanmayla karşılamasıydı. Küresel finans krizinin ardından uzun bir süre dengelenen ulusal borçlarının toplamı, 2021 yılı itibariyle gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 300'ü düzeyine ulaşarak, 60 trilyon doları aştı (Türkiye GSYH'sinin yaklaşık 76,5 katı).⁶⁷

Çin, borçları en çok artan sanayileşmiş ülkeler arasında yalnız olmasa da ABD ve Japonya gibi diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, borçlarının bileşimi farklı. Ülkede şirketlerin toplam borçları, GSYH'nin yüzde 160'ı oranındayken, ABD ve Japonya'nın borçlarının büyük kısmı devlet borçlarından kaynaklanıyor.⁶⁸

Çin, ülke içinde karşı karşıya kaldığı borç sorununu aşmak üzere yeniden yapılanma adımları atarken, tüm dünyada tam anlamıyla bir 'borç tsunamisi' yaşanıyor. Pandemi, borçların artışını ciddi oranda hızlandırdı. Dünyadaki borçların toplamı 2021 yılı itibariyle 303 trilyon dolar gibi devasa bir büyüklüğe ulaştı. Bu, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana en büyük artışa işaret ediyor. 2021 yılı itibariyle küresel borçlanma düzeyinin toplam miktarı, dünya toplam GSYH'nin 3,5 katı düzeyindeydi.⁶⁹ Çin ekonomisi de küresel düzeydeki borç girdabından kurtulamıyor.

Gerek Çin'de gerekse dünyada borçlanmayla ilgili durum buyken, küresel ekonominin önümüzdeki döneme ilişkin görünümü ise pek parlak değil. Dünya Bankası'nın öngörüsüne göre, küresel ekonominin 2021'deki yüzde 5,5'lik büyümesinin ardından, 2022 yılındaki büyümenin yüzde 4,3'e gerilemesi bekleniyor. Küresel düzeyde talep gerilerken, özellikle Ukrayna'nın işgali sonrası küresel tedarik zincirindeki sıkıntıların daha da artması bekleniyor. Enflasyon artışına yol açan ekonomik sıkıntılar ise risk oluşturmayı sürdürüyor. Üstelik bu öngörüler, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden önceki durumun analizine dayanıyordu. İşgal, birçok yeni küresel riski ortaya çıkardı. Rusya'nın agresif tutumundan kaynaklı olarak

petrol ve doğal gaz fiyatlarında hızlı bir artışın yanı sıra, küresel gıda fiyatlarının da tırmanmasının küresel ekonomiye olumsuz etkilerinin uzun vadeli olması kaçınılmaz görünüyor.

Küresel düzeydeki borç krizinin açtığı sorunlardan kaynaklı iç borçlanmaya ilişkin artan baskılar ve ülke ekonomisinde yaşanan sorunlar, ülkedeki bankacılık sistemine de olumsuz yansıyor. Ülkenin kırsal kesimlerindeki mevduat sahipleri, küçük ve orta ölçekli çok sayıdaki bankadan paralarını çekme sorunu yaşıyor. Söz konusu bankalar, mevduat sahiplerine yüzde 9'lara varan gelir vaadiyle mevduat toplamışlardı.

Çin'in orta bölgesinde yer alan Henan vilayetinin kırsal kesiminde yer alan altı bankadaki 400 binden fazla mevduat sahibi 2022 yılının nisan ayından bu yana hesaplarına erişemiyor. Söz konusu mevduatların toplamının 40 milyar yuani (yaklaşık 6 milyar dolar) bulunduğu tahmin ediliyor.⁷⁰ Henan vilayetinin Kamu Güvenliği Bürosu konuya ilişkin soruşturma başlattığını açıkladı ve mevduat sahiplerinin şikayetlerini bankacılık düzenleme yetkililerine iletmeleri çağrısında bulundu. Mayıs ayında yapılan bir başka açıklamada, soruşturmanın yasa dışı faaliyetler boyutuyla yürütüldüğü belirtiliyordu.⁷¹

Ödeme sorunu yaşayan yerel bankalarda mevduatları olan hesap sahiplerinin kitlesel ve güçlü protestoları karşısında önce eylemlere yönelik sert önlemler alan ve şiddete başvuran güvenlik güçleri, protestoların yayılması karşısında geri adım atmak zorunda kaldı ve bu durum merkezi yönetimi harekete geçirmeye zorladı. Güçlü protestolar karşısında Çin Menkul Kıymetler ve Bankalar Düzenleme Komisyonu, 50 bin yuana (7.400 dolar) kadar olan mevduatların geri ödeneceğini açıkladı. S&P Küresel Derecelendirme kuruluşunun tahminine göre bu 20 milyar yuan düzeyinde bir maliyet getirecek.⁷²

Henan'da yaşanan kriz, ülke bankacılık sistemine olan güvenin azalmakta olduğu bir dönemde gerçekleşti. Devlet son on yıldır mevzuat dışı, düzenlemeye tabi olmayan "gölge bankacılık" olarak tabir edilen sektör faaliyetlerine yönelik baskıları arttırıyor. Bu tür krediler daha çok emlak ve yerel yönetimlerin altyapı projelerine akıyor ve artan oranda mali riskler oluşturuyor. Nitekim, yetkililer 2019 yılında Moğolistan'daki bir bankaya "yüksek kredi riskleri" gerekçesiyle el koymuştu. Bu, sektörde

20 yıllık bir dönem içinde gerçekleşen ilk el koyma vakasıydı. Bunun ardından beş küçük bankadan hızlı bir şekilde mevduat çıkışı oldu.

Son dönemde yerel bankalar düzeyinde yaşanan sorunların yanı sıra, Çin Tarım Bankası gibi dev devlet bankaları da mevduat sahiplerinin hesaplarından nakit para çekmelerine ilişkin kuşku uyandıran yöntemlere başvurmaya başladı. Shanghai, Shenzhen ve Tianjin gibi metropollerin de olduğu birçok kentte ATM'ler çalışmamaya başlarken, çok sayıda banka, günlük hizmet verdiği müşteri sayılarına kısıtlama getirdi veya günlük çekilecek para miktarını bin yuanla (148 dolar) sınırlama gibi önlemlere başvurdu. Başta ABD doları olmak üzere, döviz hesaplarından para çekimlerinde sorunlar yaşanmaya başlandı. Yaşanan mali sorunların boyutunu gösterircesine, yetkililer vatandaşlara geçerli bir gerekçe olmadıkça yurtdışı seyahatlere çıkmamaları uyarısında bulunmaya başladı.⁷³

Söz konusu miktarlar ve mağdur olan mevduat sahiplerinin sayısı, Çin'in devasa bankacılık sistemi içinde küçük oranlar teşkil ediyor olmakla birlikte, bankacılık sektörünün toplam varlıklarının yaklaşık dörtte birinin, sayıları 4 bini bulan küçük banka şubelerinin elinde olduğu düşünüldüğünde, potansiyel riskin boyutu daha iyi anlaşılabilir. Çin ekonomisi hız kestikçe, mali sıkıntılar artıyor ve kredilerin geri ödenmesiyle ilgili sorunlar da yaygınlaşıyor. Özellikle gayri menkul sektörde yaşanan sorunlardan kaynaklı toplu olarak mevduatların çekilmesi riski yüksek.

2021 yılı itibarıyla kırsal kesimlerdeki bankalar, sayı bakımından Çin bankacılık sistemindeki tüm bankaların yüzde 84'ünü oluşturmasına rağmen, bankacılık sisteminin toplam varlıklarının sadece yüzde 13'ünü elinde bulunduruyordu. Merkez bankası konumundaki Çin Halk Bankası yetkilileri, 103 kırsal kesim bankasının finansal durumunun, bankacılık sistemi içinde "en yüksek riski" oluşturduğunu ifade ediyor. Bir başka ifadeyle, kırsal kesim bankacılık kurumlarının yaklaşık yüzde 7,5'ine yakını en yüksek düzeyde risk oluşturuyor.⁷⁴

Çinli yöneticilerin endişeleri sadece bu yerel bankaların yol açtığı finansal risklerle sınırlı değil. Bankaların ödeme zorluklarının yarattığı toplumsal istikrarsızlık da bir o kadar endişe kaynağı.

Covid-19: “Sıfır tolerans” politikası

Xi'nin “sıfır tolerans” olarak ifade edilen Covid-19 politikası, tüm dünyada pandemi ile mücadelede başvurulan yöntemlerden farklı olarak, salgının, neye mal olursa olsun kökünden bitirilmesini hedefliyor. Ancak söz konusu politikaların özellikle küresel tedarik zincirinde oluşturduğu ekonomik kırılmalıklar, Çin'in komşuları ve ekonomik partnerleri arasında ülke ekonomisinin geleceğine ilişkin güvenin azalmasına yol açıyor. Bu güvensizlik, söz konusu ekonomi politikaların 2022 yılının son çeyreğinde gerçekleşmesi beklenen ÇKP'nin 20'nci Kongresi'nde uzun vadeli politikalar olarak tescillenmesi durumunda daha da pekişecek gibi görünüyor. Xi'nin ‘sıfır tolerans’ stratejisi, salgının gelişimine paralel bazı yönleriyle optimize edilmiş olmakla birlikte, uygulama özü itibariyle değişmeden sürdü.

İşin politik yanı sıra, yönetimin pandemiye ilişkin önlemlerinin olağanüstü boyutta olmasının nedenlerinden biri de nüfusun büyüklüğü ve görece zayıf sağlık sistemi nedeniyle, krizin sosyal sağlık sistemine büyük yük bindirmesinden endişe ediliyor olması. Ülkede yaşlı nüfusun büyük bir kısmı aşı olmaktan kaçınıyor. 2022 yılının temmuz ayının başlarındaki verilere göre, Şanghay'daki yaşlı vatandaşların yaklaşık yüzde 30'u henüz hiç aşı olmamıştı. Diğer gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, Çin yaşlı nüfusun aşı oranları bakımından oldukça geriden geliyor. Yaşlı nüfusa uygulanan tam aşı oranları Japonya'da yüzde 92,8, ABD'de yüzde 94, Singapur'da yüzde 97, Yeni Zelanda'da yüzde 97,3 ve Avustralya'da yüzde 99 düzeyindeyken, Çin'de bu oran yüzde 84,7 gibi diğer ülkelere göre oldukça düşük bir düzeyde.⁷⁵

Ülkede pandemiyle ilgili alınan önlemler her ne kadar ekonomik sorunları derinleştiriyor olsa da bu konuda toplum sağlığı açısından önemli başarılar da elde ediliyor. 2022 yılının temmuz ayı sonu itibariyle ülkenin Covid-19'dan kaynaklı ölüm vakalarının toplamı sadece 14.741, yani ABD'deki yaklaşık 1,03 milyon ölümlü vakanın yüzde 1,43'ü düzeyindeydi.⁷⁶ Öte yandan Çin ekonomisi son iki yılda yüzde 10,5 düzeyinde büyürken, ABD'nin aynı dönemdeki büyüme oranı yüzde 2,4'te ve gelişmiş ülkelerin toplam büyüme oranı ise yüzde 0,4'te kaldı.⁷⁷

Mutlakıyetçi bir mantıkla uygulanan pandemi politikalarının ulusal ekonomiye olan etkisi 2022 yılının ilk yarısında gözler önüne serilmeye başladı. Ülkenin önde gelen sanayi kentlerinden Şanghay ve Şenzen'deki büyük şirketlerin listelendiği CSI 300 Endeksi, 2022 yılının başından mart ayı ortasına kadar olan dönemde yüzde 20 düzeyinde bir düşüş yaşadı.⁷⁸ Çin'in nüfus bakımından en büyük ve ekonomi bakımından en gelişmiş kenti olan Şanghay'da 2022 yılının haziran ayında Belediye İstatistik Bürosu'nun resmi web sitesinde yayımlanan veriler, şehirdeki işletmelerin 2022 yılının mayıs ayındaki endüstriyel üretim değerlerinde yıllık bazda yüzde 27,6 düşüş yaşanırken, endüstriyel işletmelerin dışsatım miktarlarında da yüzde 19,6'lık bir gerileme olduğunu ortaya koyuyor. 2022 yılı ocak-mayıs dönemi yatırım miktarlarında ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 21,2'lik bir düşüş söz konusu. Üç ana yatırım sektörünü oluşturan, kentsel altyapı yatırımlarında yıllık bazda yüzde 41,3, endüstriyel yatırımlarda yüzde 22,1 ve gayri menkul proje yatırımlarında ise yüzde 18'lik bir düşüş kaydedildi.⁷⁹

Şanghay aynı zamanda konteynır işlem hacmi bakımından dünyanın en büyük liman kenti ve ülkenin önde gelen dış ticaret kentlerinden biri konumunda. Kentin Belediye İstatistik Bürosu'nun verilerine göre, kentin nisan ayındaki toplam dış ticaret hacmi, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 36,5 oranında geriledi. Buna göre, dış satım yüzde 43,8 ve dış alım yüzde 32,5 oranında düştü. Yılın ocak-nisan döneminde ise toplam dış satış hacmi yüzde 0,1 oranında artış kaydetti. Şanghay Gümrüğü'nün tahminine göre ise nisan ayında toplam dış ticaret miktarı yıllık bazda yüzde 41,6 oranında düşerken; dışsatımda düşüş yüzde 45 ve dışalım da ise yüzde 37,5 oldu.⁸⁰

Benzeri bir şekilde, mart ile mayıs ayları arasındaki kapanmadan kaynaklı ülkenin toplam tüketim harcamalarında yüzde 48,3, yıllık bazda ise yüzde 36,5 oranında düşüş gerçekleşti. Gıda tüketimi yıllık bazda yüzde 14,2 gerilerken, yakıt tüketimi ise mayıs ayında yıllık bazda yüzde 73 azaldı. Kentteki zorunlu trafik sigortasına tabi taşıt satışları mayıs ayında, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 95,19 düzeyinde gerilerken, kümülatif satış hacmi de yıllık bazda yüzde 51 oranında azaldı.⁸¹ Şanghay, Çin'in dünyaya açılan kapısı konumunda. Bu bakımdan,

ülkenin bütünündeki gelişmelere ilişkin gözlem için bir pencere niteliği taşıyor. Covid-19 önlemlerine ilişkin Xi liderliğinin “sıfır tolerans” politikasının yarattığı tahribat, bu politikaların sadece Şanghay açısından değil, ülke ekonomisinin bütünü bakımından da sürdürülemez olduğunun göstergesi niteliğinde.

Benzer bir şekilde, dünyanın en büyük kumar merkezi olan Macau Özel İdari Bölgesi’nde 20 Haziran’dan itibaren uygulanan sert önlemler doğrultusunda tüm kamu kurumları, bankalar, okullar ve ticari işletmeler kitlesel Covid-19 testi için kapandı. Ancak, tüm kamu hizmetleri de dahil bütün kurumlar ve işletmeler kapatılırken, kumar oynanan gazinoların açık kalmasına izin verilmesi dikkat çekti. Bu durum, Çin devlet yetkililerinin ticari kaygılarının sağlık sorunlarının önüne geçtiğine dair bir işaret olarak algılandı. Zira, Macau’nun ticari faaliyetlerinden elde edilen gelirin yüzde 80’i kumar oynatılan gazinolardan gelirken, kentteki istihdamın büyük bir kısmı da yine kumar sektörü tarafından gerçekleştiriliyor.⁸²

Yaşanan ekonomik sorunlara karşın Xi, bu politikalarda geri adım atılmayacağına altını çiziyor. Bazı uzmanlar, bu uygulamanın 2022 yılının da ötesinde uzun vadeli uygulanabileceği uyarısında bulunuyor. Zira Xi’nin perspektifinden bakıldığında, diğer ülkelerden farklı olarak Çin’de pandemiden kaynaklı kapanmaların gevşetilmesinin getireceği yarardan çok zarar ağır basıyor. Pandeminin ilk günlerinde salgının durdurulmasına yönelik atılan adımlar ve yanlış hesaplar, ÇKP’nin meşruiyetini sarsıcı nitelikteydi. Dolayısıyla Xi aynı yanlışları tekrarlamaktan kaçınırken, ÇKP’nin kamusal güven ve toplumsal yaşam kalitesinin gelişmesi konusunda yetkin ve etkili bir yönetim görüntüsü çizmesine özen gösteriyor. Zira bu, partinin meşruiyetinin temelini oluşturan toplumsal sözleşmenin kilit bir unsuru.

Bununla birlikte göz önünde bulundurulması gereken bir başka olasılık da Xi’nin, ÇKP’nin 20’nci kongresinin ardından dayatılan ekonomik politikalardan rahatsız olan orta sınıfın şikayetlerini ve beklentilerini dikkate alarak, daha güçlü piyasa ekonomisi odaklı ve daha uzlaşmacı ekonomik politikalar uygulamak zorunda kalabilecek olması.

Ekonomik bir silah olarak dış krediler

Çin'in küresel ticaretteki artan rolü çok tartışılır ve literatürde geniş yer alırken, uluslararası finans piyasaları üzerindeki egemenliğine dair çok az şey yazılıp, konuşuluyor. Oysa ülke 2000'li yıllarda küresel piyasalarda önde gelen kredi veren ve sermaye ihracat eden ülke konumuna geldi. 2020 yılında yayımlanan bir araştırma, Çin devletinin ve bağlı kuruluşlarının 150'den fazla ülkeye vermiş olduğu doğrudan borçlar ve ticari kredilerin toplamının 1,5 trilyon dolara ve ülkenin alacaklarının dünya toplam gayri safi yurtiçi hasılasının yüzde 5'ine ulaştığını, ülkenin Dünya Bankası, IMF ve OECD gibi uluslararası kurumları da geride bırakarak dünyanın en büyük kreditörü konumuna geldiğini gösteriyor.⁸³

Aynı araştırma, Çin'e borçlu olan 50 kalkınmakta olan ülkenin ortalama borçlarının GSYH'lerine oranının, 2005'te yüzde 1 düzeyindeyken, 2017 yılında yüzde 15'e yükseldiğine işaret ediyor. Öte yandan, 12 kadar ülkenin de Çin'e olan borçlarının toplamının nominal değerlerle GSYH'lerinin yüzde 20'sinden fazla olduğu belirtiliyor.⁸⁴ Bir başka araştırma ise Çinli finans kurumlarının 'Kuşak ve Yol' projesine dahil ülkelere açmış olduğu ve yaşanan ödeme sorunları nedeniyle 2020 ve 2021 yılları arasında yeniden yapılandırılma kapsamındaki yurtdışı kredilerin toplamının 52 milyar dolara ulaştığı ortaya koyuyor.⁸⁵

Çin tarafından sağlanan krediler, yukarıda belirtilen kalkınmakta olan ülkelerle sınırlı değil. ABD Hazine'sine vermiş olduğu borç ve ticaret kredileri de eklendiğinde, ülkenin dağıttığı borç ve kredilerin toplamı 5 trilyon dolara çıkıyor ve 2017 yılı itibariyle, Çin'e borçlu olan ülkelerin borçlarının toplamı, dünya toplam GSYH'nin yüzde 6'sı düzeyine ulaştığı görülüyor.⁸⁶

Çin tarafından dağıtılan bu kredilerin temel amacının, söz konusu ülkelerdeki halkların yaşam koşullarının iyileştirilmesi olmadığı açık. Aksine, bu ülkelerin geri ödemek zorunda kaldığı borçlar ve faizleri, kamu harcamaları içinde giderek daha fazla pay oluşturuyor. Çin'in kredi dağıttığı ülkelerin arka arkaya yaşadığı ödeme zorlukları ve ekonomik krizler, meselenin bir başka boyutunu daha ortaya koyuyor. Pakistan, Ve-

nezuela, Rusya, Angola, Ekvador, Arjantin, Sri Lanka, Zambiya ve İran gibi ödeme zorluğu çeken veya temerrüde düşme riski yaşayan ülkelere sağlanan yeni krediler, kriz içindeki bu ülkeleri Çin'e daha da bağımlı hale getiriyor.

Nitekim son olarak Sri Lanka'da yaşanan ekonomik kriz incelendiğinde, Çin'in borç sıkıntısı yaşayan ülkelere yönelik fırsatçı bir yaklaşıma sahip olduğu; bu gibi durumlarda borçlu ülkelerden daha fazla taviz koparmaya çalıştığını gözlemlemek mümkün. Sri Lanka'nın borçlarının yeniden yapılandırılması görüşmelerinde Çin, Uluslararası Para Fonu'yla (IMF) birlikte yer aldı. Bir IMF yetkilisi, Sri Lanka'da yaşanan krizle ilgili bir röportajda, "Sri Lanka, Çin ile proaktif bir şekilde bu ülkeye olan borçlarının yeniden yapılandırılması konusunda görüşmeli" diyerek, adeta Çin'in kreditor olarak uluslararası kredi piyasasındaki rolünün altını çiziyordu. Bu boyutuyla Çin'in kredi politikalarında, Batılı çokuluslu finans ve küresel kurumların yolunu izlediği kuşkusuz.

Sosyal Sorunlar

Gelir eşitsizliği

“Çin’in karakteristik özelliklerini barındıran sosyalizmin” babası olarak anılan eski devlet başkanı Deng Xiaoping, 1978 yılında nihai hedef olarak belirlenen ‘müşterek refaha’ ulaşmak amacıyla uluslararası liberal piyasa ekonomisine entegrasyonu sağlayacak bir dizi reform başlattı. Çin, bu adımın ardından geçen 40 yılı aşkın süre boyunca hızlı ve kesintisiz bir ekonomik büyüme kaydetti.

Bu hızlı büyüme, bir yandan geçmişte yaşanan kitlesel yoksulluğun ortadan kaldırılması anlamında pozitif etki sağlarken, aynı zamanda ciddi bir gelir eşitsizliği de yarattı. Ülke, her sekiz yılda bir ulusal gelirini yaklaşık iki kat artırırken, ABD Kongresi tarafından gerçekleştirilen bir araştırmanın sonucuna göre, 800 milyon Çinli yoksulluktan kurtuldu.⁸⁷

Ancak, Çin’in reformların başından bu yana gerçekleştirdiği muazzam büyüme başarısı, beklenildiği gibi toplumun bütününe eşit olarak dağılmadı. Nitekim dönemin başkanı Deng bu durumun farkında olarak

1992 yılında Çin'in 'müşterek refaha' ulaşma hedeflerine ilişkin stratejisini revize ederek, "öncelikle nüfusun bir kısmının zenginleşmesine izin vereceklerini" açıklamıştı. Strateji bu hedef doğrultusunda gerçekten başarıya ulaştı. Nüfusun bir kısmı gerçekten zengin, hatta çok zengin oldu.

1978 ile 2010 yılları arasında ülkede ortalama gelir düzeyi hızla artarken, buna paralel gelir eşitsizliği de artmaya devam etti. Özellikle 2005 yılından itibaren sağlık, eğitim ve kırsal bölgelerdeki altyapıya yapılan yatırımlarla gelir eşitsizliğindeki kötü gidişat bir nebze kontrol altına alınsa da gelir piramidinin en tepesinde olan kesimle, nüfusun geri kalan kesimi arasındaki eşitsizlik artmayı sürdürdü.

2021 yılının sonunda yayımlanan Dünya Eşitsizlik Raporu'na göre, Çin nüfusunun en zengin yüzde 10'u ile en yoksul yüzde 50'lilik kesimi arasındaki gelir eşitsizliği 14 katı buluyor. Rapordaki verilere göre, ülkenin toplam gelirinin dağılımında, nüfusunun en zengin yüzde 1'i ile en yoksul yüzde 50'sinin payları neredeyse eşit; nüfusun en zengin yüzde 1'lik kesiminin toplam gelir içindeki payı yüzde 14'ken, en yoksul yüzde 50'lik kesimin toplam payı ise yüzde 14,4.⁸⁸

Çin, 2021 yılı itibariyle dünyadaki dolar milyarderleri sıralamasında ABD'yi de geçerek ilk sırada yer aldı.⁸⁹ Gelir eşitsizliğiyle ilgili adaletsizliği yansıtan bir başka veri de ülkedeki milyonerlerin sayısı. Credit Suisse'in bir tahminine göre, 2021 yılı itibariyle ülkedeki dolar milyoneri sayısı 5,3 milyon kişiyi buldu ve ülke dolar milyonerleri bakımından dünyada ABD'nin ardından ikinci sırada yer aldı.⁹⁰ Hong Kong, nüfus başına düşen dolar milyoneri sayısı bakımından dünyada en önde gelen kent. Öte yandan, geçtiğimiz yıl en zengin 100 Çinli dolar milyarderinin toplam serveti yaklaşık 1,5 trilyon dolar düzeyine ulaşıırken,⁹¹ sayıları ABD nüfusunun iki katına yakın olan 600 milyon Çinli, ayda ortalama 150 dolar gelir elde edebilmekteydi.⁹²

Gelir eşitsizliğine ilişkin bu durum yeni bir olgu değil. 1978-2015 yılları arasındaki kişi başına düşen gelir artış oranları incelendiğinde, söz konusu dönemde gelir düzeyi bakımından nüfus dilimleri arasındaki eşitsizliğin büyük oranda arttığı görülüyor. Bu yıllar arasında nüfusun en zengin yüzde 1'nin geliri yıllık ortalama yüzde 8,6 oranında artarken, nüfusun en yoksul yüzde 50'lik kesiminin gelir artışı ortalama yüzde 4,5

düzeyinde kaldı.⁹³ Birçok uzman, pandemi koşullarının yoksul Çinli vatandaşların gelir düzeyinin artırılmasına ilişkin çabaları sekteye uğrattığı endişesini taşıyor.

Yukarıda yansıtılmaya çalışılan tablo, ülkedeki gelir eşitsizliğinin diğer ülkelerle karşılaştırılması durumunda daha da netleşiyor. Gelir eşitsizliğini ölçmeye yarayan bir endeks olan Gini katsayısına göre Çin, gelir eşitsizliği bakımından neredeyse tüm Batılı sanayi ülkelerinden daha kötü durumda.⁹⁴

Bu veriler ülkedeki gelir adaletsizliğini çarpıcı bir şekilde gözler önüne sererken, gelir düzeyine ilişkin verilerin yıllara göre nüfus ortalaması alınarak karşılaştırılması, bize yeterince ayrıntılı bir veri sağlamıyor. Zira, farklı nüfus dilimleri arasındaki eşitsizliğin yanı sıra, farklı kentler ve kırsal bölgelerle sanayileşmiş kentsel bölgeler arasındaki coğrafi eşitsizlikler de dikkate alındığında, ortaya bir başka olumsuz manzara çıkıyor. Bu eşitsizlikler ise temel olarak ülkenin siyasi ve ekonomik sisteminden kaynaklanıyor. Bir örnek vermek gerekirse, 2019 yılında ülkenin en zengin 3 kentiyle en yoksul 3 kenti arasında gelir ortalamasındaki fark 4'e 1'di. Gelir düzeyi bakımından diğer kentlerle arayı iyice açmış olan Pekin ve Şanghay gibi kentleri saymasak bile, zengin kentlerle yoksul kentler arasındaki fark 3,5'e 1 düzeyindeydi.⁹⁵ 2021 yılı itibarıyla ülkenin kırsal kesim nüfusunun toplam nüfusa oranı yüzde 35,28 düzeyinde, yani yaklaşık 498,3 milyon kişiden oluşuyordu.⁹⁶ Yoksulluktan ciddi boyutta etkilenen kırsal kesimin nüfusunun bu devasa büyüklüğü, Xi yönetiminin sorunu daha fazla görmezden gelmesine olanak tanımıyor.

İstihdam açığı ve yaşlanan nüfus sorunu

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) demografileri ve istatistikçilerinin yaptığı hesaplamalara göre, Çin'in nüfusu tepe noktasına ulaştı ve hatta 2022 yılının başlarında küçülmeye başladı. 2022'deki küçülme görece küçük boyutta olmakla birlikte, zaman içinde ivme kazanarak, içinde bulunduğumuz on yılın sonunda yıllık yüzde 0,1'e, 2035 yılı itibariyle yüzde 0,25'e ve 2045 yılı itibariyle ise yüzde 0,5 düzeyine ulaşması bekleniyor. UNDP uzmanlarının hesaplarına göre, Çin'in 2022 yılındaki nüfusunun 2050 yılı itibariyle 115 milyon azalması öngörülüyor.⁹⁷

Nüfus sayısında yaşanan bu durum, ülkede son yıllarda başta sanayi ve imalat sektöründe olmak üzere karşı karşıya kalınan ciddi istihdam açığının önemli nedenlerinden birini oluşturuyor. Öte yandan, Çin'de sanayi bölgelerindeki istihdamın önemli bir bölümünü oluşturan göçmen işçilerin, pandeminin ortaya çıkardığı sorunlar ve göç ettikleri bölgelerdeki koşulların görece iyileşmesinden kaynaklı geri dönüş eğiliminin artması, artan istihdam açığı sorununu tetikleyen unsurların başında geliyor.

Ülkenin çalışan nüfusu, geçen yıl itibariyle toplam nüfusun yüzde 63'ü düzeyinde, yani yaklaşık 894 milyon kişiden oluşuyordu. Oysa 2010 yılında çalışan nüfusun sayısı, toplam nüfusun yüzde 70'i düzeyinde, yaklaşık 939 milyon kişiydi. Resmi verilere göre çalışan nüfus sayısının gelecek beş yıl içinde 35 milyon daha azalması bekleniyor.⁹⁸

Bu eğilimin uzun vadede artması bekleniyor, zira Çin, 2020 yılı itibariyle kadın başına 1,3 çocuk doğum oranıyla, ülke nüfusunun sabit tutabilecek minimum 2,1'lik doğum oranının oldukça altında bir orana sahipti. Bu oran, yıllardır yaşlanan nüfusuyla ilgili sorun yaşayan Japonya'dakinden bile düşük⁹⁹ ve ülkede 1960 yılından bu yana kaydedilen en düşük oran.¹⁰⁰

Öte yandan, Çin'in resmi istatistik ofisine göre, 2020 yılında ülkede önemli bir istihdam kaynağı olan göçmen işçilerin sayısı, son 10 yıl içinde ilk kez gerileyerek 5 milyon azaldı. Bir diğer sorun da 2008 yılında toplam yurtiçi göçmen işçi sayısının yüzde 46'sını oluşturan 30 yaş ve

altı göçmen işçilerin nüfusunun 2020 yılı itibariyle yüzde 23'e gerilemiş olması.¹⁰¹

Devlet bu trendin sosyal ve ekonomik bir risk oluşturduğunun farkında ve gidişatı değiştirmek üzere yeni stratejiler ve eylem planları geliştiriyor. 9 Aralık 2021 tarihinde, Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi ve Devlet Konseyi'nin ülkenin yaşlanan nüfusuna ilişkin ortak açıklamasında dile getirilen ilkelerde, “yaşlı yetişkinlerin fiziki olarak aktif ve sağlıklı bir yaşama adapte olmalarının” önemine vurgu yapılıyordu.

Ucuz işgücü

Çin’de her yıl yaklaşık 10,8 milyon genç üniversite veya dengi okullardan mezun olurken, yaklaşık 16 milyon kadar öğrenci de meslek okullarına katılıyor ve öğrenciler 16 yaşından itibaren ‘stajyerlik’ adı altında bir nevi zorla çalıştırılarak, imalat sektöründeki şirketlerde üretim zincirine dahil oluyor. Stajyer olarak çalışmak, bu okullardan mezun olmanın bir ön koşulu. Çin’deki birçok şirket bu durumu ucuz işgücü olarak değerlendiriyor. Yasalara göre, stajyer öğrencilere asgari ücretin yüzde 80’i gibi düşük ücretler ödenebiliyor.¹⁰² Bir rapora göre Foxconn, 2010 yılının yaz aylarında işletmenin toplam işçi sayısının yüzde 15’i civarında, 150 bin kadar stajyer öğrenciyi işe almıştı. iPhone örneği incelendiğinde, o dönem Çin’de montajı yapılarak dünya piyasalarına sürülen bir iPhone’un maliyetinin yüzde 58’lik aslan payı Apple’a kalan para olurken, maliyetin yaklaşık dörtte biri ham maddelere ve yüzde 14’ü tedarikçilere gidiyordu. Toplam maliyetler içinde emeğin payı ise sadece yüzde 2 düzeyindeydi.¹⁰³

Özellikle üniversitelerden mezun olan gençlerin istihdamı ülkede büyük bir sosyal sorun haline dönüşmüş durumda. Pandemi, bu istihdam sorununu daha da derinleştirdi. Sorun konjonktürel olarak o kadar derinleşti ki bazı üniversiteler öğrencilerine mezuniyetlerini geciktirmelerini önerir hale geldi.

Zhaopin adlı online iş bulma platformunun verilerine göre, 2022 yılının nisan ayı itibarıyla mezun olan öğrencilerin ancak yarısı iş bulabilmiş durumda. 2022 yılının mayıs ayı itibarıyla kentlerde yaşayan gençlerin işsizlik oranı yüzde 18,4’e yükselmiş durumdaydı. Bu durum, özellikle devlet üniversitelerinin üzerinde büyük bir baskı oluşturuyor, zira devlet üniversiteleri işsizlik oranlarını düşürmeleri konusunda kendi paylarına düşen önlemleri almaya zorluyor.

Mezun olan gençlerin büyük bir kısmı, kamu işletmelerinde çalışmayı tercih ediyor. Yeni mezunlar arasında son yıllarda yükselmekte olan kamu işletmelerinin popülaritesi, 2022 yılında zirve yapmış durumda. Yeni mezunlar arasında yapılan bir araştırma, en çok arzu edilen işlet-

meler arasında kamu işletmeleri yüzde 44 ile başı çekerken, özel sektörü tercih eden gençlerin oranı yüzde 17,4'te kaldı.¹⁰⁴

Ancak devletin tercihi gençlerin beklentisinden farklı. Kamu işletmeleri, 1990'ların sonlarından bu yana işe alımları azalttı ve kentsel bölgelerdeki istidamı yaklaşık 55 milyona düşürürken, yeni işe alımlarının sayısı yılda 170.000 civarında sabitlenmiş durumda.

Öte yandan son on yılda özel sektör, yaklaşık 150 milyon istihdamla Çin'in en büyük işvereni haline geldi. Şehirlerde ayrıca yarı zamanlı çalışanlar, daha az rağbet gören veya özel işlerde çalışan 110 milyondan fazla serbest meslek sahibi var.¹⁰⁵

Bu arada, Xi liderliğinin uyguladığı “sıfır tolerans” politikası, iş piyasasına katılacak olan genç nüfus açısından istihdam piyasasında derin iz bıraktı. 2022 yılında Çin iş piyasasına yeni katılacak olan üniversite mezunu öğrencilerin sayısı Portekiz'in toplam nüfusundan daha fazla olacak. 2022 yılının ilk yarısındaki verilere göre ilk kez işe başlayanların durumu, 2008-09 küresel mali krizinden bile daha kötü durumda. Yeni işe alımların bir önceki yıla göre yüzde 20-30 oranında düştüğü tahmin ediliyor. Çin'de genç işsizlerin oranı, genel işsizlik oranının üç katından fazla ve yüzde 18,4 düzeyiyle rekor bir orana ulaşmış durumda. Öte yandan ücretlerde de yüzde 6,2'lik bir düşüş bekleniyor.¹⁰⁶

Sosyal güvence sorunları

Dünyanın en büyük sosyal güvenlik sistemi olan Çin'in genel emeklilik sistemi, ulusal istatistik kurumunun 2020 yılı nüfus sayımı verilerine göre kentsel bölgelerdeki işgücünün yüzde 71'ni kapsarken, bu nüfusun sadece yüzde 47'si işsizlik sigortası kapsamındaydı. Geniş nüfus kesimlerinin emeklilik güvencesi ve genel sağlık sistemi kapsamında olmasının temel nedeni, küçük ve orta ölçekli işletmelerin kayıt dışı işçi çalıştırmaları. Yerel yönetimler, bölgelerindeki yatırımların cazibesinin azalmasından korktuğu için bu duruma göz yumuyor.¹⁰⁷

Emeklilik sistemine dahil olan kişilerin 2020 yılı itibariyle toplam sayısı 998 milyonu buluyordu; ancak, temel emeklilik sigortası kapsamındaki işçilerin sayısı 542 milyon kişiye, geriye kalan işçiler kapsamı daha dar olan ek emeklilik sistemine dahildi. Merkezi hükümet, temel sosyal güvenlik sistemine dahil olmayan kesimleri, bireysel prim katkısına dayanan ve devlet sübvansiyonlarıyla işleyen, kapsamı daha düşük sosyal sigorta sistemine katılmaya teşvik ediyor. Böylece yönetim, bu iki sosyal güvenlik sigortası sisteminin kapsamı arasında büyük farklar olmasına karşın, vatandaşların büyük bir kısmının sosyal sigorta şemsiyesi altında olduğunu ileri sürebiliyor.¹⁰⁸

Gelir eşitsizliğinin yanı sıra, mevcut sosyal sağlık sigortasının bazı uygulamaları yoksul kesimler arasında ciddi sorunlara yol açabiliyor. Örneğin sigorta, hasta tedavisinde kullanılan ilaçların toplam ücretini önceden tahsil ediyor ve ancak tedavinin sonunda bunları geri iade ediyor.¹⁰⁹ Bu durumun özellikle yoksul kesimler açısından büyük bir yük oluşturduğunu tahmin etmek güç değil. Birçok ağır hastalık vakalarında ailelerin kredi çekerek büyük borç yükü altına girdiği ve bunun sonucunda daha derin yoksulluğa itildiği bildiriliyor. Öte yandan, ağır vakalarda söz konusu olan yüksek maliyetler nedeniyle birçok hastanın tedaviden vazgeçmek zorunda kalması da bir başka ciddi sorun.

Pandemi bu eşitsizliği bir kez daha gözler önüne serdi. Hong Kong'da Covid-19 vakaları patladığında, 80 yaş ve üzerindeki kent nüfusunun yaklaşık yüzde 65'i henüz aşılammıştı. Anakarada da durum farklı değildi. 80 yaş ve üzerindeki nüfusun sadece yüzde 51'i iki aşı olmuşken, takviye aşı olanların sayısı ise yalnızca yüzde 20'yd.¹¹⁰

Çalışma yaşamı ve toplumsal mücadeleler

Çin ekonomisinin yeniden yapılanmasına ilişkin atılan adımlar, ülkenin madencilik, demir ve çelik ile imalat sanayisi gibi geleneksel sektörlerinin gerilemesine, hizmet sektörünün ise hızla gelişmesine yol açıyor. Bu gelişme, fabrikalarda kolektif eylemlerin sayısının azalmasına neden olurken, aynı zamanda kargo ve kurye şirketleri, paket dağıtım servisleri ve çevrimiçi tedarik hizmetleri gibi gelişmekte olan yeni sektörlerde işçi grevleri ve protestoların artmasının önünü açtı. Bu nedenle, işçi eylemleri daha önce belli başlı sanayi bölgelerinde yoğunlaşırken, iç kesimler de dahil olmak üzere tüm ülkeye yayılmaya başladı. Bir diğer gelişme de işçilerin gelişen teknolojileri kullanarak daha organize ve kolektif eylemler düzenlemeye başlaması oldu.

Çin Halk Cumhuriyeti anayasası, vatandaşlarının ifade, basın, toplanma, örgütlenme, yürüyüş ve gösteri özgürlüklerini koruma altına alırken, devlet pratikte bu özgürlüklerin hayata geçmesine son derece sınırlı olanak tanıyor. Tiananmen Meydanı ve Hong Kong'daki gösteriler gibi bazı büyük eylemler uluslararası medyanın radarına girse de çoğu eylemler basın tarafından yansıtılmıyor. Oysa bu tür eylemlerin sayısı oldukça yüksek. Resmi verilere göre, 1993 yılında 8.700 olarak kayda geçen eylem sayısı, resmi verilerin paylaşıldığı en son tarih olan 2005 yılında 87.000'e çıkmıştı.¹¹¹ Devlet 2005'ten bu yana bu tür 'kitle vakalarına' ilişkin verileri paylaşmıyor.

Tüm Çin Sendikalar Federasyonu, tahmini 300 milyon üyesi ve 1 milyon civarında tam zamanlı çalışanıyla, dünyanın açık ara en büyük ulusal sendikal birliği ve aynı zamanda Çin'deki yegane sendika federasyonu konumunda. Federasyon, bu nicel gücüne rağmen kendisini Komünist Partisi'nin hizmetindeki bir kitle örgütü olarak görüyor ve bu doğrultuda işçi haklarını savunmaktan ziyade, tüm tarafların çıkarına hizmet edecek çatışmasız ve ahenk içinde ekonomik bir büyümeyi hedefliyor.

Oysa Çin'in 40 yılı aşkın süredir büyük bir ekonomik başarıya yol açan reform sürecinin sonucunda gelinecek noktada, ahenk içinde ekonomik büyümenin Çinli işçilere yeterince fayda sağlamadığı ortada. Üstelik bu sürecin sonunda ortaya çıkan aşırı gelir eşitsizlikleri son yıllarda daha

da artma eğiliminde. Komünist Partisi, ekonomik büyümenin tek başına ne işçilere ne de kitlelerin gözünde partinin meşruiyetine istenen katkıyı sağlamadığının farkında.

Xi, iktidara geldiği günden bu yana, işçilerin de ‘Çin rüyasını’ yaşayabilmeleri için çaba gösterilmesi yönünde sendika liderlerini birçok kez uyardı. 2015 yılında Komünist Partisi tarafından, sendika bürokrasisinin çalışma tarzının geliştirilmesi ve bu amaçla köklü bir değişikliğe gidilmesini hedefleyen bir sendika reformu girişimi başlatıldı.¹¹² Bu reform girişiminin temel amacı, sendikanın aksayan bürokratik yapısının düzeltilerek, “işçilerin desteklenmesi” ve “örgüte olan desteğin artırılmasını” sağlamaktı. Ancak bu girişimin söylemden öteye gidemediği görülüyor.

Çin’deki sendika yöneticilerinin hakim anlayışı, işçi haklarının savunusu doğrultusunda temsil ilişkilerinden ziyade, işçileri yardıma muhtaç mağdur kişiler olarak görme eğiliminde olmaları şeklinde özetlenebilir. Nitekim, sendikal ‘reform’ adımlarına rağmen bu anlayışın henüz değişmediği görülüyor. Bu nedenle de genel olarak işçiler kendilerini sendikayla özdeşleştirmedikleri gibi, sendikaya yönelik bir bağlılık hissiyatına da sahip değiller.¹¹³ Dolayısıyla, sendika bürokrasisini dönüştürme ve sendikayı işçi haklarını savunacak şekilde yeniden yapılandırma hedefi sadece lafta kalıyor. Nitekim, partinin siyasi baskısına rağmen sendikanın gerçek kimliği, bir miktar makyaj yapılmasının ötesinde pek değişmedi.

İşçilerin eli örgütlü mücadele açısından zayıf olmakla birlikte, ülkede işçi direnişleri yaygın. Ulusal istatistik kurumunun verilerine göre, 2018 yılında çalışma yaşamındaki ihtilaflara bakan yerel hakem heyetlerinin önüne toplam 884.223 vaka gelirken, diğer yetkili arabulucular da 214.288 vakaya bakmıştı. Aynı yıl, *China Labour Bulletin* tarafından kayıt altına alınan işçi grevleri ve toplu eylemlerin sayısının 1.701 olduğu belirtilmekteydi.¹¹⁴ Aynı kaynağa göre, 2016 ile 2021 yılları arasında gıda sektöründeki eylemlerin sayısı 131’i bulmuş¹¹⁵ ve 2020 yılının temmuz ayı ile 2021 yılının ağustos ayları arasında 1082 toplu işçi eylemi gerçekleşmişti.¹¹⁶ 2021 yılı içinde kayıt altına alınan grevlerin sayısı ise 1.093 oldu. Bu grevlerin büyük bir kısmı inşaat sektöründe gerçekleşirken (yüzde 38), onu yüzde 34 ile lojistik ve yüzde 14 ile hizmet sektörleri izledi.¹¹⁷

‘Çin modelinin’ vahşi yüzü

Günümüzde yüz milyonlara ulaşan göçmen emekçilere yönelik ayırıcı uygulamalar ve bu emekçilerin üzerindeki büyük baskılar, modern bir kast sistemini andıran iki farklı işçi sınıfının oluşmasının önünü açarken, ‘sosyal kredi sistemi’ olarak adlandırılan ve vatandaşları ‘güvenilir’ ve ‘güvenilmez’ olarak sınıflandıran sistem, rejimin dayattığı vatandaşlık normlarını yerine getirmeyenlerin insandışılaştırıldığı bir apartheid rejimi olarak işlev görüyor.

Çin’in çevrimiçi etkileşime yönelik kısıtlamaları, bazı yorumcular tarafından “dijital otoriterlik” veya “teknotoriterlik” olarak adlandırılıyor. Ülkenin giderek genişleyen ve güçlenen dijital ve sosyal izleme ve denetim mekanizmaları, gaddarca planlanmış birtakım yaptırımlarla, dünyada eşi benzeri bulunmayan bir baskı sistemi altyapısına dönüştü.

Öte yandan, Uygurlar ve diğer Müslüman azınlıklara yönelik etnik temizlik girişimleri, uluslararası kamuoyunda sık sık soykırım olarak suçlanıyor.

Hukou Kayıt Sistemi

Çin'in Sovyetler Birliği'ndeki iç pasaport sisteminden ödünç aldığı ve 1958 yılında uygulamaya soktuğu 'Hukou' kayıt sistemi, özellikle kırsal kesimdeki tarım işçilerinin topraklarını terk etmelerini önlemek ve sanayileşme atılımlarına ucuz gıda tedarikinin sağlanmasını güvence altına almak üzere tasarlanmıştı. Dönemin egemen bürokrasisi, kırsal kesimlerden vatandaşlara serbest dolaşım hakkı tanınması durumunda bunun ülkenin tarımsal üretimine darbe vuracağını düşünüyor, büyük kentlere yoğun göçlerin ise gecekondu yerleşimlerine yol açması ve toplumsal sağlık risklerine neden olmasından endişe ediyordu. Bu kapsamda Hukou kayıt sistemi, iktidarın ekonomik ve toplumsal hedeflerine yönelik politikaların uygulanması açısından önemli bir işlev gördü ve görmeye devam ediyor.¹¹⁸

2010'lu yıllarda Çin'in kentleşme süreci devasa boyutlardaydı. Bu dönemde ülke içinde kendi rızasıyla göç eden dünyanın en büyük nüfus hareketi gerçekleşti ve 10 yıl içinde ülkenin kentli nüfusu beş kat artarak 850 milyona yükseldi. 2020 yılı itibariyle ülkede kentli nüfusun toplam nüfusa oranı yaklaşık yüzde 61'e ulaşırken, bu nüfusa her yıl 15 milyon yeni insan katılıyor.¹¹⁹ Günümüzde iç göçlerle kentlere göç etmiş olan kırsal kesim kökenli göçmenlerin toplam sayısının 286 milyon olduğu tahmin ediliyor.¹²⁰ Ancak, bu göçmen işçilerin yaklaşık 230 milyonunun, kentlerdeki çalışma yaşamı ve kamu hizmetlerinden eşit bir şekilde yararlanabilmek için gerekli olan Hukou kaydı yok.

Sistemin sıkı uygulamaları ve göçleri caydırıcı kılmak üzere tasarlanan yaptırımları, kırsal kesimlerdeki yoksulluk tutsaklığından kurtulmak amacıyla sanayi bölgelerine göç eden milyonlarca göçmeni ikinci sınıf vatandaş konumuna itti. Hukou kaydı olmamak, devletin sağladığı sağlık, eğitim ve konut edinme gibi sosyal hizmetlerden büyük ölçüde yoksun kalmak anlamına geliyor. Bu durumda göçmen emekçiler, örneğin iş yerlerinin sağladığı kötü koşullardaki koşullarda kalmaya, sağlık ve eğitim gibi kamu hizmetlerinden kısıtlı olarak yararlanmaya, daha düşük ücretlerle çalışmaya zorlanıyor ve çaresizlik içinde, genel olarak Hukou kaydı olan yerel işçilerin rağbet etmediği işlere talip olmaya itiliyor. Bu

nedenle daha geniş haklardan yararlanabilmek için, kentlerde Hukou sistemine kaydolabilmek amacıyla karaborsada yıllık gelirlerine eşit miktarlarda paralar ödemek zorunda kalıyorlar. Göç ettikleri kentlerde sağlık hizmetleri ve eğitime erişimin kısıtlanmasından kaynaklı olarak, göçmen işçilerin çocuklarını geride, geldikleri kırsal bölgelerde bırakmaları yaygın bir uygulama. Bundan dolayı milyonlarca göçmen işçi, onlarca yıla varan dönemlerde çocuklarından ve ailelerinden kopuk bir yaşam sürdürmek zorunda bırakılıyor.

Konuyla ilgili bir araştırma, kısıtlamalar nedeniyle Pekin ve Şanghay gibi kentlerde kalifiye olmayan, geçici işlerde çalışan göçmenlerin çocuklarının ancak yüzde 24'ünün yüksek öğrenimlerine devam edebildiklerini, kentteki kalifiye işlerde çalışan kayıtlı vatandaşların çocuklarının ise yüzde 96'sının yüksek eğitimlerine devam edebildiğini gösteriyor.¹²¹ Bu, göçmen işçilerin karşı karşıya kaldığı kısıtlamaların, aynı aileden gelecek kuşakları da olumsuz etkilediğinin bir göstergesi.

Sistem günümüzde de yürürlükte. Son dönemde hızlı sanayileşmenin ortaya çıkardığı muazzam iş gücü açığını kapatmak üzere, kırsal kesimdeki emekçilerin göçlerine göz yumulmasına karşın, sistemin uygulanmasından sorumlu olan yerel yönetimler, kendi yönetim alanlarının gelişimine daha fazla katkı sağlayacağını düşündüğü kalifiye işçileri ve yetenekleri çekmek amacıyla, göçmen işçilerin kayıtlı sisteme geçebilmesi için gereken koşulları zorlaştıran bir takım ek kriterler dayatabiliyor.

Hukou sisteminin uygulanmasında ortaya çıkan derin eşitsizliklerin, Xi'nin 'müşterek refah' hedefinin başarısını da baltadığı ortada. Nitekim, merkezi hükümet 2014 yılında, yeni bir 'kentselleşme modeliyle' Hukou sistemini reform etmek amacıyla bir girişim başlattı. Bu girişimin temel amacı, kentlerdeki göçmen işçilerle yerel kayıtlı kesimin sosyal hakları arasındaki farkı "2012 yılındaki yüzde 17,3'lük düzeyinden, 2020 yılı itibariyle yüzde 15'e" düşürmektir. Ancak, bu hedef tutturulmadığı gibi, aradaki fark daha da açıldı.¹²² Merkezi yönetimin sistemi tamamen kaldırmak yerine hâlâ başarısız 'reform' girişimleriyle sürdürüyor olması, bu sistemin günümüzde bile halen egemen sınıfın çıkarına işlediğinin güçlü bir göstergesi.

Hukou sisteminin, günümüzde ülkede uygulanan 'sosyal kredi sistemi'

ile toplumsal düzeni egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda denetlemek bağlamında benzerlikleri var. Birinin temelini coğrafi konum belirlerken diğerininkini ise sosyal kredi puanı belirliyor, ancak ikisi de aynı amaca hizmet ediyor.

Sosyal Kredi Sistemi

Sosyal Kredi Sistemi, Çinli vatandaşların finansal, toplumsal, ahlaki ve siyasi davranışlarını izleyerek, değerlendirme ve puanlama yoluyla cezalandırılmaları ya da ödüllendirilmelerini ve bu yolla denetim altında tutulmalarını hedefliyor. Vatandaşları ‘iyi vatandaş’ ve ‘makbul olmayan vatandaş’ olarak sınıflandıran bir çeşit kast sistemi olan bu uygulama, egemen sınıf açısından ekonominin yönetimi ve toplumun kontrol altında tutulması bakımından önemli bir mekanizma olarak işlev görüyor.

Vatandaşların puanlarının artması, kendilerinden beklenen bir dizi “iyi vatandaşlık” normlarına bağlanıyor. Örneğin, kahramanca bir eylemde bulunması, kan bağışında bulunması, yoksullara yardım etmesi, sosyal medyada hükümeti övmesi ve iyi bir finansal kredi geçmişi olması, bulunduğu mahalleyi olumlu bir şekilde etkilemesi, ailesindeki yaşlıların bakımını üstlenmesi ve hayırseverlik yapması gibi davranışlar puanını olumlu etkiliyor.

Vatandaşlar, bütün bu ve benzeri davranışları gerçekleştirmeleri durumunda en yüksek seviye olan 1300 puana erişebiliyor. 1000 puanın altına düşülmesi durumunda, makbul olmayan vatandaş kategorisine girme tehlikesi ile karşı karşıya kalıyor. En düşük puan ise 600 olarak belirlenmiş. Düşük puanlı vatandaşlar ise cezalandırılıyor.

Yüksek puana sahip olanların ödülleri arasında özetle şunlar var: Vergi indirimleri, toplu konutlarda sıranın önüne geçme ve iş hayatında hızlı terfi etme, hastanelerde daha kısa bekleme sırası, daha ucuz toplu taşıma ücretleri ve nakit kredi veya tüketici kredilerine daha kolay erişim, istihdam ve okula kayıtlarda öncelik tanınması, vb.

Bin puanın altına düştüğünde ise karşı karşıya kalınan cezalardan bazıları şunlar: Kamuoyunda aşağılanma (kara listeye alınan vatandaşların kamusal alanlardaki ekranlarda fotoğrafları, adları ve kimlik numaralarıyla teşhir edilmesi), özel okullarda okumalarının engellenmesi, kamu işlerinden menedilme, kamu hizmetlerine ve kredilere sınırlı erişim, hava ulaşımı ve hızlı tren kullanımının yasaklanması ve bazı toplumsal hizmetlere erişimin reddedilmesi, vb.¹²³

Sistem henüz tam kapasiteyle uygulama aşamasına geçmemesine rağmen, geçen yılın eylül ayı itibariyle 10 milyondan fazla Çinli vatandaşın kara listeye alındığı tahmin ediliyor.¹²⁴ Uygulamanın, rejimin idealize ettiği sisteme uyumsuzlukları nedeniyle hedef haline gelen vatandaşların insandışılaştırılmasına yol açtığı bariz. Bu arada puanlama sisteminin kriterlerinin nasıl uygulandığı ve skorların nasıl belirlendiğine ilişkin ayrıntılı bilgi olmamakla birlikte, eğitimden yoksun bırakılan gruplar, yoksul vatandaşlar, etnik azınlıklar ve benzeri marjinalleştirilmiş grupların sistem içinde baştan ‘makbul olmayan vatandaş’ kategorisinde değerlendirileceğini tahmin etmek zor değil.

Etnik temizlik, asimilasyon ve toplama kampları

Çin Halk Cumhuriyeti toprakları içinde yer alan Doğu Türkistan özerk bölgesinde yaşayan Uygur halkı ve diğer Müslüman etnik topluluklara yönelik zulüm, yeni vahşi bir sömürgecilik örneği teşkil ediyor. Çin, 2014 yılından bu yana 1 milyondan fazla Uygur, Kazak, Kırgız ve diğer Müslüman azınlığı bölgede inşa ettiği toplama kamplarında zorla tutuyor. Hayatta kalan mağdurların ifadelerine göre, bu kamplar ve gelişmiş gözetim teknolojileri ile kontrol altında tutulan daha geniş bir bölge, vahşi bir zulme ev sahipliği yapıyor. Çin hükümeti, oluşturulan polis devleti yaptırımlarıyla Uygurları zorla kürtaj ve toplu kısırlaştırmalara maruz bırakma yoluyla doğum oranlarını düşürerek, bölgenin demografisini zor yoluyla değiştiriyor. Bu durum resmi istatistiklere de yansıyor; resmi veriler Doğu Türkistan bölgesinde 2015 ile 2018 yılları arasında doğum oranlarının yüzde 60 düzeyinde düşmüş olduğuna işaret ediyor.¹²⁵

Tutsaklar insanlık dışı koşullarla karşı karşıya, yeterli yiyecek veya tıbbi bakım olmadan bir arada yaşamaya zorlanıyor. Soykırımdan kaçabilen az sayıda tutsak, kamplarda gardiyanlar tarafından işkence ve tecavüze uğradıklarını aktarıyor. Tutsakların aileleriyle ilişki kurması yasak ve ne zaman özgürlüklerine kavuşacaklarına dair bilgiden yoksun bir şekilde kamplarda tutuluyor. Serbest bırakılanların çoğunun evlerine geri dönmelerine izin verilmiyor ve Çin hükümeti tarafından ülkenin diğer bölgelerinde çalışmaya zorlanıyor.¹²⁶

Müslüman azınlıklara reva görülen bu zulmün resmi gerekçesi ise “güvenlik tehdidi.” Ancak uygulamaya bakıldığında, Çinli yetkililerinin gözünde Uygurların etnik kimlikleri ve inançlarının tek başına bir *tehdit* unsuru oluşturduğu ve bu gerekçeyle de erkek, kadın, yaşlı olmalarına bakılmaksızın toplama kamplarına tıkıldıklarına tanık oluyoruz.

Uyguların ve diğer Müslüman azınlıkların kamplara tıklılması için bir suç işlemesi gerekmiyor. Telefonlarına mesajlaşma uygulaması yüklemek, alkol içmemek veya sakal bırakmak (inançlı olmalarının kanıtı olarak görülüyor), normalden daha fazla yiyecek almak, yurt dışında okumuş olmak veya başka bir ülkede yaşayan bir aile üyesine sahip olmak gibi dünyanın başka bölgelerinde sıradan olan davranışlar veya yaşam tarz-

ları, Çin devletinin nezdinde *güvenlik tehdidi* olarak damgalanmaya yetiyor.

Bunun ötesinde etnik Müslüman azınlıklar Çinli yetkililer tarafından kendi dilleri yerine Mandarin dilinde konuşmaya zorlanıyor. Komşular birbirlerinin faaliyetleri hakkında, çocuklar ise anne babalarının dini ibadetleri ve okuma alışkanlıkları hakkında bilgi vermeye zorlanıyor.

Tüm bu zulümlerin yanı sıra Çin hükümeti, Müslüman azınlıkların kültürlerinin toprakla olan tarihi bağlantısını ortadan kaldırmayı amaçlayan binlerce dini yapıyı, camiye ve mezarlığı yıkarak, dini ve kültürel mirası sistematik bir şekilde yok ediyor.

Çin devletinin bir başka insanlık dışı uygulaması ise toplama kamplarına yollanan ailelerin çocuklarının, ailelerinden koparılarak yatılı okullarda asimile edilmek üzere özel bir eğitimden geçirilmesi. Economist dergisinin konuyla ilgili bir haberinde, özel olarak düzenlenmiş yatılı okullara gönderilen Uygur çocuklarının sayısının, 2017'deki 383 bin çocuktan 2019 yılı sonu itibariyle 885.500'e çıktığı belirtiliyor. Bir başka veri ise, Doğu Türkistan eyaletindeki 'yatılı okulların' kapasiteleri 2019 yılında yüzde 30 düzeyinde artmışken, ülkedeki diğer bölgelerde yer alan yatılı okulların toplam kapasite artışının yüzde 5'te kalmış olduğunu gösteriyor.¹²⁷

Asimilasyonla ilgili bir başka uygulama ise bölgedeki okullara sadece ülkede egemen konumdaki Han etnik grubundan öğretmenlerin atanıyor olması.

Çin rejiminin insanlık dışı uygulamaların gerçekleştiği toplama kamplarının yanı sıra, her bir Uygur vatandaşının potansiyel birer suçlu olduğu varsayımıyla, binden fazla tedarikçi Çinli özel şirketin yer aldığı güvenlik odaklı muazzam bir endüstriyel kompleks oluşturulmuş durumda. Bu şirketler, Uygurlar ve diğer etnik grupların telefonları, internetteki izleri ve güvenlik kameralarıyla sosyal yaşamlarının her alanının izlendiği devasa bir denetleme mekanizmasını işletiyor. Güvenlik uygulamalarının bir de geniş bir ticari yanı var. Kamplara tıkkılan Müslüman azınlıkların saçları küresel piyasalarda oyuncak gibi ticari mallarda ürün olarak kullanılırken, tüm değerli eşyalarına el koyuluyor ve köle emeğiyle zorla çalıştırılarak, sömürülüyorlar.

Notlar

- 1 Zhang, Zoey, “China’s 2022 Economic Outlook Based on GDP and Economic Indicators from 2021,” China Briefing, 27 Ocak 2022, <https://www.china-briefing.com/news/chinas-2022-economic-outlook-based-on-gdp-and-economic-indicators-from-2021/> (Erişim tarihi: 13 Şubat 2022).
- 2 Cotton, Tom, “China’s Economic World War,” National Review, 11 Aralık 2021, <https://www.nationalreview.com/2021/12/chinas-economic-world-war/> (Erişim tarihi: 15 Aralık 2021).
- 3 Lau, Lawrence, “Prospects for China’s Economy,” China and US Focus, 18 Ocak 2022, <https://www.chinausfocus.com/finance-economy/prospects-for-chinas-economy/> (Erişim tarihi: 13 Şubat 2022).
- 4 Çin komünist Partisi, Tayvan’ın tarihsel olarak Çin’in bir parçası olduğunu iddia ediyor ve bu iddiasını vurgulamak için “birleşme” yerine “yeniden birleşme” ifadesini kullanıyor. Bu görüşünü destelemek üzere, Tayvan’ın günümüzde ayrılıkçılar tarafından işgal altında olduğu iddia ediliyor.
- 5 Bu konuda iyi bir örnek için bkz.: Economic freedom v political freedom, The Economist, 19 Mart 2022, s. 61-63.
- 6 Ma, Josephine, “China’s Communist Party and the military: who the army reports to and what’s changed under Xi Jinping,” South China Morning Post, 14 Mayıs 2021, <https://www.scmp.com/news/china/military/article/3133210/why-chinas-communist-party-maintains-tight-grip-military> (Erişim tarihi: 1 Mart 2022).
- 7 How China’s Top Leaders Came Into Power, Bloomberg, 25 ekim 2017, <https://www.bloomberg.com/graphics/2017-china-party-congress> (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2022).
- 8 Saunders, Phillip C., Ding, Arthur S., Scobell, Andrew, Yang, Andrew N.D., ve Wuthnow, Joel (editörler), Chairman Xi Remakes the PLA: Assessing Chinese Military Reforms, National Defense University

Press, 2019

9 Huang, Zhangkai, Liu, Jinyu, Ma, Guangrong ve Xu, Lixin Colin, The Transformative Effects of Privatization in China, Policy Research Working Paper - World Bank Group, Mayıs 2020, s.4.

10 Huang, Zhangkai, Liu, Jinyu, Ma, Guangrong ve Xu, Lixin Colin, The Transformative Effects of Privatization in China, Policy Research Working Paper - World Bank Group, Mayıs 2020, s.9-11.

11 Huang, Zhangkai, Liu, Jinyu, Ma, Guangrong ve Xu, Lixin Colin, Policy Research Working Paper - World Bank Group, a.g.e.

12 State-Owned Enterprises in the Chinese Economy Today: Role, Reform, and Evolution, China Institute, University of Alberta, 2018.

13 Piketty, Thomas, Yang, Li ve Zucman Gabriel, "Capital accumulation, private property, and inequality in China, 1978-2015," CEPR, 20 Temmuz 2017, <https://voxeu.org/article/capital-accumulation-private-property-and-inequality-china-1978-2015> (Erişim tarihi: 11 Şubat 2022).

14 Huang, Zhangkai, Liu, Jinyu, Ma, Guangrong ve Xu, Lixin Colin, World Bank Group, e.g.e.

15 Kennedy, Scott ve Blanchette, Jude (editörler), Chinese State Capitalism - Diagnosis and Prognosis, Center for Strategic & International Studies, Ekim 2021, s.9-11.

16 Kennedy, Scott ve Blanchette, Jude (editörler), a.g.e.

17 Kennedy, Scott ve Blanchette, Jude (editörler), a.g.e.

18 Morrison, Wayne M., "China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States," CRS Report, Congressional Research Service, 25 Haziran 2019 (Güncellenmiş hali)

19 Corruption Perceptions Index 2021, Transparency International, <https://www.transparency.org/en/cpi/2021/index/chn> (Erişim tarihi: 22 Şubat 2022).

20 Demick, Barbara ve Pierson, David, “China steps up efforts to keep officials from leaving country”, Los Angeles Times, 6 Haziran 2012, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2012-jun-06-la-fg-china-naked-official-20120606-story.html> (Erişim tarihi: 22 Şubat 2022)

21 Xi Jinping Millionaire Relations Reveal Fortunes Of Elite, Bloomberg Businessweek, 29 Haziran 2012, <http://www.bloomberg.com/news/2012-06-29/xi-jinping-millionaire-relations-reveal-fortunes-of-elite.html> (Erişim tarihi: 22 Şubat 2022).

22 Feng, Emily, “How China’s Massive Corruption Crackdown Snares Entrepreneurs Across the Country,” npr, 4 Mayıs 2021, <https://www.npr.org/2021/03/04/947943087/how-chinas-massive-corruption-crackdown-snares-entrepreneurs-across-the-country> (Erişim tarihi: 22 Şubat 2022).

23 Teh, Cheryl, “China punished more than 600,000 officials in 2021 amid Xi Jinping’s clampdown on corruption and misconduct,” Insider, 24 Ocak 2022, <https://www.insider.com/china-punished-over-600000-officials-amid-xis-corruption-clampdown-2022-1> (Erişim tarihi: 22 Şubat 2022).

24 Hadano, Tsukasa, “Corruption confessions in China surge ahead of party congress,” Nikkei Asia, 26 Mayıs 2021, <https://asia.nikkei.com/Politics/Corruption-confessions-in-China-surge-ahead-of-party-congress> (Erişim tarihi: 22 Şubat 2022).

25 Xi Says China’s Corruption Still Severe and Complicated, Blomberg, 18 Haziran 2022, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-18/xi-says-china-s-corruption-still-severe-and-complicated> (Erişim tarihi: 20 Haziran 2022).

26 National Defense University Press, 2019, s. 558, a.g.e.

27 Terim, James Truslow Adams’ın 1931 yılında yayımlanan *Amerika’nın Destanı* adlı kitabı ile popüler oldu.

28 Friedman, Thomas L., “China Needs Its Own Dream,” The New York Times, 2 Ekim 2012, <https://www.nytimes.com/2012/10/03/opin->

ion/friedman-china-needs-its-own-dream.html (Erişim tarihi: 4 Şubat 2022).

29 Xi Jinping and the Chinese dream, *The Economist*, 4 Mayıs 2013, <https://www.economist.com/leaders/2013/05/04/xi-jinping-and-the-chinese-dream> (Erişim tarihi: 04 Şubat 2022).

30 Savaş suçları, kölecilik, işkenceler, etnik kırım ve soykırım gibi suçları kapsayan, “İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar,” diğer suçlardan farklı olarak ulusal hukuk yerine, uluslararası bir hukuk çerçevesinde ele alınıyor.

31 Yang, Jianli, *Four in One*, *National Review* - Özel sayı: *The China Threat*, 2 Ağustos 2021, s. 20.

32 Phillips, Tom, “Xi Jinping becomes most powerful leader since Mao with China’s change to constitution,” *The Guardian*, 24 Ekim 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/24/xi-jinping-mao-thought-on-socialism-china-constitution> (Erişim tarihi: 4 Şubat 2022).

33 Economy, Elizabeth, *Xi Jinping’s New World Order*, *Foreign Affairs*, Ocak-Şubat 2022, s. 52.

34 *Why China Keeps on Targeting Its Technology Giants: QuickTake*, *Bloomberg News*, 23 Şubat 2022, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-02-23/why-china-keeps-on-targeting-its-technology-giants-quicktake> (Erişim tarihi: 23 Şubat 2022).

35 Ni, Vincent, “‘Poverty divides us’: gap between rich and poor poses threat to China,” *The Guardian*, 1 Temmuz 2021, <https://www.theguardian.com/world/2021/jul/01/xi-jinping-gap-between-rich-and-poor-poses-biggest-threat-to-china> (Erişim tarihi: 5 Ocak 2022).

36 China’s Xi allowed to remain ‘president for life’ as term limits removed, *BBC News*, 11 Mart 2018, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-43361276> (Erişim tarihi: 21 Mart 2022).

37 Bu kitap yayına hazırlanırken henüz kongrenin düzenleneceği tarih

belirlenmemiştir.

38 China's Productivity Slowdown and Future Growth Potential, World Bank Group, Haziran 2020

39 Textor, C., "Migrant workers in China - statistics & facts," Statista, 25 Haziran 2021, <https://www.statista.com/topics/1540/migrant-workers-in-china/#dossierKeyfigures> (Erişim tarihi: 28 Ocak 2022).

40 Kroeber, Arthur, "Bear in a China Shop", Foreign Policy, 22 Mayıs 2012, http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/05/22/bear_in_a_china_shop (Erişim tarihi: 11 Şubat 2022)

41 China's Long-Term Growth Potential: Can Productivity Convergence Be Sustained, Bank of Japan, Haziran 2021

42 World Bank Group, Haziran 2020, a.g.e.

43 Anderlini, Jamil ve Dyer, Geoff, "Downturn causes 20m job losses in China," Financial Times, 2 Şubat 2009, <https://www.ft.com/content/19c25aea-f0f5-11dd-8790-0000779fd2ac> (Erişim tarihi: 2 Mart 2022).

44 Schucher, Günter, China's Employment Crisis – A Stimulus for Policy Change? Journal of Current Chinese Affairs, 2009, s. 122

45 He, Laura ve Nectar, Gan, "80 million Chinese may already be out of work. 9 million more will soon be competing for jobs, too," CNN Business, 8 Mayıs 2020, <https://edition.cnn.com/2020/05/08/economy/china-unemployment-intl-hnk/index.html> (Erişim tarihi: 2 Mart 2022).

46 Economy, Elizabeth, Foreign Affairs, a.g.e.

47 China's Covid Zero Could Last for Years Because It Works for Xi, Bloomberg News, 3 Ağustos 2022, <https://www.bloomberg.com/news/features/2022-08-02/china-s-covid-zero-strategy-could-last-years-under-xi> (Erişim tarihi: 3 Ağustos 2022).

48 Lam, Willy Wo-Lap, "Economic Woes Worsen as Support for Xi Jinping's Leadership Begins to Falter," The Jamestown Foundation, 18 Temmuz 2022, <https://jamestown.org/program/economic-woes-worsen->

as-support-for-xi-jinpings-leadership-begins-to-falter/ (Erişim tarihi: 19 Temmuz 2022).

49 Lam, Willy Wo-Lap, The Jamestown Foundation, a.g.e.

50 Constable, Simon, “China’s Economy Still Looking Worryingly Weak, Key Data Shows”, Forbes, 29 Temmuz 2022, <https://www.forbes.com/sites/simonconstable/2022/07/29/chinas-economy-still-looking-worryingly-weak-key-data-shows/?sh=1d6d3141ee6d> (Erişim tarihi: 1 Ağustos 2022).

51 China’s July factory activity grows at slower pace - Caixin PMI, Reuters, 1 Ağustos 2022, <https://www.reuters.com/world/china/chinas-july-factory-activity-grows-slower-pace-caixin-pmi-2022-08-01> (Erişim tarihi: 1 Ağustos 2022).

52 Hong Kong slips into second recession since 2019 mass protests, Al Jazeera, 2 Ağustos 2022, <https://www.aljazeera.com/economy/2022/8/2/hong-kong-slips-into-second-recession-since-2019> (Erişim tarihi: 3 Ağustos 2022).

53 Lam, Willy Wo-Lap, The Jamestown Foundation, a.g.e.

54 Lam, Willy Wo-Lap, The Jamestown Foundation, a.g.e.

55 Lam, Willy Wo-Lap, The Jamestown Foundation, a.g.e.

56 Gregg, Aaron, “China Evergrande has defaulted on its debts, Fitch says,” The Washington Post, 9 Aralık 2021, <https://www.washingtonpost.com/business/2021/12/09/china-evergrande-default/> (Erişim tarihi: 25 Ocak 2022).

57 Chinese developer Evergrande’s unit ordered to pay out \$1.1 billion, CNBC, 31 Temmuz 2022, <https://www.cnbc.com/2022/08/01/chinese-developer-evergrandes-unit-ordered-to-pay-out-1-point1-billion.html> (Erişim tarihi: 1 Ağustos 2022).

58 Yu, Sun ve Mitchell, Tom, “China’s economy: the fallout from the Evergrande crisis,” Financial Times, 6 Ocak 2022, <https://www.ft.com/>

content/13476bf7-a519-427c-afd8-06e5579539d8 (Erişim tarihi: 19 Ocak 2022).

59 China Home Prices Drop Faster as Slump Shows No End in Sight, Bloomberg News, 16 Mart 2022, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-16/china-home-price-declines-deepen-as-slump-shows-no-end-in-sight> (Erişim tarihi: 18 Mart 2022).

60 Cheng, Evelyn, “China’s big challenge for 2022: Getting people to spend money,” CNBC, 30 Aralık 2021, <https://www.cnbc.com/2021/12/31/chinas-big-challenge-for-2022-getting-people-to-spend-money.html> (Erişim tarihi: 19 Ocak 2022).

61 Wakabayashi, Daisuke, ve Dong, Joy, “China’s Once-Sizzling Property Market Has Started to Cool,” The New York Times, 20 Haziran 2022, <https://www.nytimes.com/2022/06/20/business/china-housing-real-estate-economy.html> (Erişim tarihi: 22 Haziran 2022).

62 He, Laura, “Small banks in China are running into trouble. Savers could lose everything,” CNN Business, 24 Haziran 2022, <https://edition.cnn.com/2022/06/23/economy/china-bank-runs-protests-intl-mic-hnk/> (Erişim tarihi: 24 Haziran 2022).

63 China banks may face US\$350 billion in losses from property crisis, The Edge Markets, 1 Ağustos 2022 (Erişim tarihi: 1 Ağustos 2022).

64 Mellow, Craig, “China’s Property Crisis Isn’t Over Yet. Developers’ Bonds Are Taking a Hit,” Barron’s, 22 Temmuz 2022, <https://www.barrons.com/amp/articles/chinas-property-crisis-isnt-over-yet-developers-bonds-are-taking-a-hit-51658498420> (Erişim tarihi: 1 Ağustos 2022).

65 Yu, Sun ve Leng, Cheng, “China’s central bank seeks to mobilise \$148bn bailout for real estate projects,” Financial Times, 28 Temmuz 2022, <https://www.ft.com/content/777fc269-e54f-442e-8b43-115c4937b421> (Erişim tarihi: 2 Ağustos 2022).

66 The Edge Markets, a.g.e.

67 Sharma, Ruchir, “China is less likely to back Russia while facing

troubles of its own,” Financial Times, 28 Mart 2022, <https://www.ft.com/content/b459453f-3d83-490e-88fd-18a200283cec> (Erişim tarihi: 28 Mart 2022).

68 Lee, Yen Nee, “These charts show the dramatic increase in China’s debt,” CNBC, 28 Haziran 2021, <https://www.cnbc.com/2021/06/29/china-economy-charts-show-how-much-debt-has-grown.html> (Erişim tarihi: 23 Ocak 2022).

69 Wilkes, Tommy, “Emerging markets drive global debt to record \$303 trillion - IIF,” Reuters, 23 Şubat 2022, <https://www.reuters.com/markets/europe/emerging-markets-drive-global-debt-record-303-trillion-iif-2022-02-23> (Erişim tarihi: 24 Şubat 2022).

70 Pao, Jeff, “China banking scandal may involve US\$6 billion,” AsiaTimes, 20 Haziran 2022, <https://asiatimes.com/2022/06/china-banking-scandal-may-involve-us6-billion/> (Erişim tarihi: 20 Haziran 2022).

71 Pao, Jeff, AsiaTimes, a.g.e.

72 Leng, Cheng ve White, “Edward, Henan protests highlight concerns over China’s rural banking sector,” Financial Times, 26 Temmuz 2022, <https://www.ft.com/content/c6dd4f10-61c5-4edf-b168-21306142dc66> (Erişim tarihi: 3 Ağustos 2022).

73 Lam, Willy Wo-Lap, The Jamestown Foundation, a.g.e.

74 Liu, Zongyuan Zoe, “China’s Village Bank Collapses Could Cause Dangerous Contagion,” Foreign Policy, 27 Temmuz 2022, <https://foreignpolicy.com/2022/07/27/china-village-banks-economic-growth-dangerous-contagion> (Erişim tarihi: 3 Ağustos 2022).

75 Bloomberg News, 3 Ağustos 2022, a.g.e.

76 Coronavirus Resource Center, John Hopkins University & Medicine, <https://coronavirus.jhu.edu/region/china> (Erişim tarihi: 3 Ağustos 2022).

77 Escaping zero-covid, The Economist, 26 Mart 2022, S.10.

78 Tang, Frank, “As China’s Covid-19 infections rise, economic prospects worsen and stock sell-off deepens,” South China Morning Post, 15 Mart 2022, <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3170573/chinas-infections-rise-economic-prospects-take-another-hit> (Erişim tarihi: 18 Mart 2022).

79 June, He ve Anbound Consulting, “Shanghai’s Lockdown And Its Dire Economic Impact,” Eurasiareview, 22 Haziran 2022, <https://www.eurasiareview.com/22062022-shanghais-lockdown-and-its-dire-economic-impact-analysis/> (Erişim tarihi: 22 Haziran 2022).

80 June, He ve Anbound Consulting, Eurasiareview, a.g.e.

81 June, He ve Anbound Consulting, Eurasiareview, a.g.e.

82 Macau shuts most businesses amid COVID outbreak, casinos stay open, Reuters, 20 Haziran 2022, <https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/macau-shuts-most-businesses-restaurants-amid-mass-testing-casinos-stay-open-2022-06-20/> (Erişim tarihi: 20 Haziran 2022).

83 Horn, Sebastian, Reinhart, Carmen M. ve Trebesch, Christoph, “How Much Money Does the World Owe China?” Harvard Business Review, 26 Şubat 2020, <https://hbr.org/2020/02/how-much-money-does-the-world-owe-china> (Erişim tarihi: 25 Ocak 2022).

84 Horn, Sebastian, Reinhart, Carmen M. ve Trebesch, Christoph, Harvard Business Review, a.g.e.

85 Yayın Kurulu’nun yazısı: China’s emerging Belt and Road debt crisis, Financial Times, 27 Temmuz 2022, <https://www.ft.com/content/eb2d89f6-afd1-491e-b753-863e9727f6de> (Erişim tarihi: 3 Ağustos 2022).

86 Horn, Sebastian, Reinhart, Carmen M. ve Trebesch, Christoph, Harvard Business Review, a.g.e.

87 China’s Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States, Congressional Research Service, 25 Haziran

2019 (güncellenmiş hali).

88 World Inequality Report 2022, World Inequality Lab, s.191-192

89 Feng, Gao ve Yang, Lin, “China Aims to Close Urban-Rural Income Gap After Declaring Poverty Vanquished,” Voice of America, 18 Mart 2021, https://www.voanews.com/a/east-asia-pacific_voa-news-china_china-aims-close-urban-rural-income-gap-after-declaring-poverty/6203483.html (Erişim tarihi: 9 Ocak 2022).

90 Textor, C., “Chinese millionaires - statistics & facts,” Statista.com, 20 Ağustos 2021, <https://www.statista.com/topics/5788/millionaires-in-china/#dossierKeyfigures> (Erişim tarihi: 27 Şubat 2022).

91 Flannery, Russell, “China’s 100 Richest 2021: Collective Wealth Climbs To Nearly \$1.5 Trillion Amid Tumult,” Forbes, 30 Kasım 2021, <https://www.forbes.com/sites/russellflannery/2021/11/03/chinas-100-richest-2021-collective-wealth-climbs-to-nearly-15-trillion-amid-tumult/?sh=3ca8ca3a3046> (Erişim tarihi: 27 Şubat 2022).

92 Smith, Alexander ve Hu, Robbie, “China created more billionaires than the U.S. Now it is cracking down,” NBC News, 5 Eylül 2021, <https://www.nbcnews.com/news/world/china-created-more-billionaires-u-s-now-it-cracking-down-n1278438> (Erişim tarihi: 27 Şubat 2022).

93 Ni, Vincent, The Guardian, a.g.e

94 Calcea, Nicu, “China’s income inequality is among the world’s worst,” The New Statesman, 23 Ağustos 2021, <https://www.newstatesman.com/world/2021/08/china-s-income-inequality-among-world-s-worst> (Erişim tarihi: 9 Ocak 2022).

95 Milanovic, Branko, “China’s Inequality Will Lead It to a Stark Choice,” Foreign Affairs, 11 Şubat 2021, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2021-02-11/chinas-inequality-will-lead-it-stark-choice> (Erişim tarihi: 20 Aralık 2021).

96 Xing, Tao, In a Nutshell: Rural Vitalization, Beijing Review, 3 Mart 2022, s. 36.

97 Eberstadt, Nicholas, “Is China Shrinking?” American Enterprise Institute, 27 Temmuz 2022, <https://www.aei.org/foreign-and-defense-policy/is-china-shrinking> (Erişim tarihi: 3 Ağustos 2022).

98 Xie, Stella Yifan ve Qi, Liyan, “Chinese Factories Are Having Labor Pains—‘We Can Hardly Find Any Workers,’” The Wall Street Journal, 25 Ağustos 2021, <https://www.wsj.com/amp/articles/chinese-factories-are-having-labor-painswe-can-hardly-find-any-workers-11629883801> (Erişim tarihi: 24 Şubat 2022).

99 Wang, Orange, “China population: 2021 birth data to offer fresh insight into demographic crisis,” South China Morning Post, 16 Ocak 2022, https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3163465/china-population-2021-birth-data-offer-fresh-insight?utm_source=rss_feed (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2022).

100 Davidson, Helen, “China’s population growth rate falls to 61-year low,” The Guardian, 17 Ocak 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/17/chinas-birthrate-falls-to-61-year-low-despite-moves-to-stave-off-demographic-crisis> (Erişim tarihi: 24 Şubat 2022).

101 Xie, Stella Yifan ve Qi, Liyan, The Wall Street Journal, a.g.e.

102 Crook, Steven, “Counting the human cost of affordable electronics,” Taipei Times, 2 Haziran 2021, <https://taipeitimes.com/News/feat/archives/2021/06/02/2003758451> (Erişim tarihi: 2 Mart 2022).

103 Krishnankutty, Pia, “Rural China’s youth struggling in Foxconn iPhone factories, govt slow to act, says sociologist,” The Print, 10 Şubat 2022, <https://theprint.in/world/rural-chinas-youth-struggling-in-foxconn-iphone-factories-govt-slow-to-act-says-sociologist/826881> (Erişim tarihi: 15 Şubat 2022).

104 Ren, Shuli, “Xi Jinping, China’s Chief Career Planning Officer?” The Washington Post, 19 Haziran 2022, https://www.washingtonpost.com/business/xi-jinping-chinas-chief-career-planning-officer/2022/06/19/bef7a85e-f02c-11ec-ac16-8fbf7194cd78_story.html (Erişim tarihi: 20 Haziran 2022).

105 Ren, Shuli, The Washington Post, a.g.e.

106 Pollard, Martin Quin, “Record numbers of Chinese graduates enter worst job market in decades,” Investing.com, 23 Haziran 2022, <https://www.investing.com/news/economy/analysis-record-numbers-of-chinese-graduates-enter-worst-job-market-in-decades-2840047> (Erişim tarihi: 24 Haziran 2022).

107 China’s social security system, China Labour Bulletin, 18 Ağustos 2021, <https://clb.org.hk/content/china%E2%80%99s-social-security-system> (Erişim tarihi: 27 Şubat 2022).

108 China Labour Bulletin, 18 ağustos 2021, a.g.e.

109 Yuan, Hui, Chen, Shuoqi, Pan, Guochen ve Zheng, Lingyun, “Social Pension Scheme and Health Inequality: Evidence From China’s New Rural Social Pension Scheme,” Frontiers in Public Health, 7 Şubat 2022, <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.837431> (Erişim tarihi: 25 Şubat 2022).

110 The Economist, 26 Mart 2022, a.g.e.

111 Looking at Protesting in China, US-China Institute, 22 Temmuz 2021, <https://china.usc.edu/looking-protesting-china> (Erişim tarihi: 2 Mart 2022).

112 Girişimin sendika liderliği değil de parti tarafından başlatılmış olmasına dikkat çekirim.

113 The Worker’s Movement in China 2015-2017, China Labour Bulletin (raporda tarih belirtilmemiş, ancak örgütün güncel haber ve raporlarına şu linkten ulaşılabilir: <https://clb.org.hk>).

114 Holding China’s trade unions to account, China Labour Bulletin, (raporda tarih belirtilmemiş, ancak örgütün güncel haber ve raporlarına şu linkten ulaşılabilir: <https://clb.org.hk>)

115 Yip, Waiyee, “China steps in to regulate brutal ‘996’ work culture,” BBC, 2 Eylül 2021, <https://www.bbc.com/news/world-asia-chi>

na-58381538 (Erişim tarihi: 2 Mart 2022).

116 Henan overtakes Guangdong in number of worker protests, China Labour Bulletin, 24 Ağustos 2021, <https://clb.org.hk/content/henan-overtakes-guangdong-number-worker-protests> (Erişim tarihi: 2 Mart 2022).

117 Increase in strikes in logistics and service sectors in 2021 not expected to let up, China Labour Bulletin, 15 Şubat 2022, <https://clb.org.hk/content/increase-strikes-logistics-and-service-sectors-2021-not-expected-let> (Erişim tarihi: 2 Mart 2022).

118 Boquen, Antoine, “China’s Hukou System Explained,” New Horizons, 28 Haziran 2021, <https://nhglobalpartners.com/the-chinese-hukou-system-explained> (Erişim tarihi: 30 Ekim 2021).

119 Wuwei, Anhui, “Changes to China’s hukou system are creating new divides,” The Economist, 19 Ağustos 2020, <https://www.economist.com/china/2020/08/19/changes-to-chinas-hukou-system-are-creating-new-divides> (Erişim tarihi: 22 Şubat 2022).

120 Textor, C., “Migrant workers in China - statistics & facts,” Statista, 25 Haziran 2021, <https://www.statista.com/topics/1540/migrant-workers-in-china/#dossierKeyfigures> (Erişim tarihi: 28 Ocak 2022).

121 Sieg, Holger, Yoon, Chamna ve Zhang, Jipeng, “The impact of migration controls on urban fiscal policies and the intergenerational transmission of human capital in China,” Working Paper 27764, Eylül 2020, National Bureau of Economic Research.

122 Chan, Kam Wing, “China’s hukou reform remains a major challenge to domestic migrants in cities,” World Bank Blog, 17 Aralık 2021, <https://blogs.worldbank.org/peoplemove/chinas-hukou-reform-remains-major-challenge-domestic-migrants-cities> (Erişim tarihi: 22 Şubat 2022).

123 Bartsch, Bernhard ve Gottske, Martin, Infographic: Christian Eisenberg/Infograpics Group, Bertelsmann Stiftung, <https://archive.org/details/a4df70a4136e3623302d15e66c6cd2ba-imagejpeg> (Erişim tarihi:

23 Ocak 2022).

124 Brussee, Vincent, “China’s Social Credit System Is Actually Quite Boring,” Foreign Policy, 15 Eylül 2021, <https://foreignpolicy.com/2021/09/15/china-social-credit-system-authoritarian> (Erişim tarihi: 22 Şubat 2022).

125 Orphaned by the state, The Economist, 17 Ekim 2020, s. 36.

126 Wilt, Haley Byrd, “How the Uyghur Forced Labor Prevention Act Became Law,” The Dispatch, 20 Haziran 2022, <https://thedispatch.com/p/how-the-uyghur-forced-labor-prevention> (Erişim tarihi: 23 Haziran 2022).

127 The Economist, 17 Ekim 2020, a.g.e.

Çin devletinin gerçek yüzü

Enternasyonal Sosyalizm

Bu bir *Enternasyonal Sosyalizm* yayınıdır.
Ağustos 2022 | Ücretsizdir, parayla satılmaz.